

**Тезисы лекций по дисциплине
«Досудебное расследование по уголовным делам»**

№1 лекция. Общие условия досудебного расследования.

План лекции:

1. Порядок получения и регистрации сведений об уголовных правонарушениях.

2. Формы, форматы и сроки досудебного расследования.

3. Обстоятельства, исключающие производство по уголовному делу.

Введение

На данном этапе для успешного выполнения задач, стоящих перед органами предварительного следствия, необходимо соблюдение общих требований характера норм, установленных законодательством. Эти принципы представляют собой специфику досудебного расследования, которой следует руководствоваться при проведении любых следственных действий и принятии решений по каждому из них, а также при вынесении окончательного решения по уголовному делу.

1. Порядок получения и регистрации сведений об уголовных правонарушениях.

Должностные лица органов уголовного преследования получают информацию о любом уголовном правонарушении. Дежурные подразделения принимают круглосуточно. При отсутствии доступа к СДБТ должностное лицо, получившее информацию об уголовном правонарушении, используя средства связи, уведомляет уполномоченное лицо, которое регистрируется в МРП, составляет об этом протокол на основании полученного сообщения.

Согласно Закону Республики Казахстан от 15 сентября 1994 года «Об оперативно-розыскной деятельности», сведения, полученные в ходе оперативно-розыскных мероприятий, в том числе после применения специальных оперативно-розыскных мероприятий, подлежат регистрации.

Конфиденциальные обращения, в том числе уведомления неизвестных лиц, полученные по каналам связи, регистрируются в МРП, а содержащиеся в них сведения об уголовных правонарушениях могут быть зарегистрированы в СДБТ только в случае их подтверждения рапортом должностного лица.

Административные правонарушения и дисциплинарные проступки, выявленные органами уголовного преследования, не подлежат регистрации в МВД.

Уполномоченное лицо выдает талон-уведомление заявителю, непосредственно обратившемуся в орган уголовного преследования с заявлением об уголовном правонарушении. Талон также может быть выдан заявителю следственной группой, участковым инспектором полиции.

Заявки и уведомления не подлежат регистрации в СДБТ:

1) отсутствуют сведения о нарушениях действующего законодательства, причинении ущерба, значительного ущерба или незаконных доходов, наличие которых является обязательным признаком уголовного правонарушения, подтвержденным актами проверки, ревизии, ревизии;

2) о нарушениях, основанных на неисполнении или ненадлежащем исполнении гражданско-правовых сделок, совершенных в письменной форме и не признанных судом недействительными, ложными или дворовыми.

Это требование не распространяется на случаи многочисленных заявлений о недобросовестном исполнении коллективных, договорных обязательств (долевое строительство, финансовые «пирамиды» и т.п.);

3) имеется налоговый или гражданско-правовой спор, который рассматривается в соответствии с действующим законодательством Республики Казахстан;

4) акт налоговой проверки о нарушениях в сфере налогового законодательства, заключение (справку) специалиста или сведения, заключения, справки органов налоговой

службы, результаты которых содержат достаточные данные, свидетельствующие о наличии признаков уголовного обиды.

Таким образом, соблюдение порядка оформления является одной из основных задач уголовного преследования. От того, как будут обрабатываться обращения граждан, зависит успех раскрытия и расследования уголовных правонарушений.

2. Формы, форматы и сроки досудебного расследования.

Досудебное расследование осуществляется в форме дознания, предварительного следствия и протокола.

Досудебное расследование может быть завершено в ускоренном порядке, за исключением дел в протокольной форме. Если факты преступления и виновный установлены собранными доказательствами, его полным признанием вины, согласием с размером (размером) причиненного ущерба (вреда), извещением подозреваемого и разъяснением ему правовых последствий этого решения, менее тяжкие и средней тяжести преступления, а также ускоренное досудебное расследование тяжких преступлений. Ускоренное досудебное расследование должно быть завершено в течение пятнадцати дней.

В ходе ускоренного досудебного расследования лицо, осуществляющее досудебное расследование, устанавливает обстоятельства уголовного правонарушения и собирает доказательства, подтверждающие участие подозреваемого в его совершении. Лицо, осуществляющее досудебное расследование, вправе производить только следственные и иные процессуальные действия, по результатам которых фиксируются следы уголовного правонарушения и иные доказательства вины подозреваемого, обвиняемого.

Ускоренное досудебное расследование не применяется:

- 1) в отношении совокупности уголовных правонарушений, хотя бы одно из которых является более тяжким;
- 2) в отношении лиц, не владеющих языком судопроизводства;
- 3) в отношении лиц, пользующихся привилегиями и иммунитетом от уголовного преследования;
- 4) если хотя бы один из участников уголовного правонарушения не признал себя виновным;
- 5) уголовные правонарушения, совершенные несовершеннолетними или лицами, не способными осуществлять свое право на защиту в силу физических или психических недостатков.

Уголовное судопроизводство в Республике Казахстан ведется в бумажной и (или) электронной форме. Лицо, ведущее уголовный процесс, вправе по своему усмотрению вести уголовный процесс в электронной форме, о чем выносится мотивированное постановление. При невозможности продолжения уголовного производства в электронной форме лицо, ведущее уголовный процесс, переходит на бумажную форму, и выносится мотивированное постановление.

Досудебное расследование должно быть завершено в разумный срок с учетом сложности уголовного дела, объема расследования и достаточности исследования обстоятельств дела, но не более срока давности, установленного по Уголовному кодексу. Юридическая и видовая сложность уголовного дела при определении разумного срока уголовного судопроизводства, реализация процессуальных прав участников досудебного производства, способ осуществления полномочий лица, осуществляющего досудебное расследование, по своевременному проведению досудебного производства такие обстоятельства учитываются.

Срок досудебного расследования С момента регистрации заявления и уведомления в Едином реестре досудебного расследования до дня направления дела прокурору до дня вынесения постановления.

Срок досудебного следствия по делам дознания не может превышать одного и двух месяцев по делам предварительного следствия.

Таким образом, уголовный процесс предусматривает три формы досудебного расследования, письменный и электронный формат производства по делу.

3. Обстоятельства, исключающие производство по уголовному делу.

Уголовные дела подлежат прекращению:

- 1) в связи с отсутствием состава преступления;
- 2) в связи с отсутствием в деянии состава преступления;
- 3) в результате акта амнистии, если он отменяет наказание за совершенные деяния;
- 4) в связи с истечением сроков давности привлечения к уголовной ответственности;
- 5) отсутствие жалобы потерпевшего;
- 6) в случае вступления в силу закона об отмене уголовной ответственности за совершенное деяние либо признания Конституционным Советом Республики Казахстан неконституционным применимого к данному уголовному делу правового или иного нормативного правового акта, квалифицирующего деяние как уголовное правонарушение;
- 7) при наличии в отношении лица вступившего в законную силу приговора суда или иного неразрешенного судебного решения по тому же обвинению, устанавливающего невозможность привлечения к уголовной ответственности;
- 8) при наличии в отношении лица недействительного постановления органа уголовного преследования о прекращении уголовного преследования по тому же подозрению;
- 9) в отношении лица, совершившего запрещенное уголовным законом деяние в состоянии невменяемости, если производство по делу не требует применения к нему принудительных мер медицинского характера;
- 10) в связи с отказом органа или должностного лица, уполномоченных на привлечение к ответственности лица, обладающего привилегиями или иммунитетом от уголовного преследования;
- 11) определение имущества, денег и иных ценностей, подлежащих конфискации, подлежащих конфискации, обеспечивающих возмещение вреда, а также незаконно полученного имущества, за исключением случаев, когда производство по делу необходимо для оправдания умершего или проведения следствия дела в отношении других лиц;
- 12) лицо, подлежащее освобождению от уголовной ответственности в связи с положениями Уголовного кодекса Республики Казахстан.

Таким образом, орган уголовного преследования выносит постановление о прекращении уголовного дела на любой стадии досудебного производства с выявлением обстоятельств, исключающих привлечение к уголовной ответственности.

Вывод

Таким образом, для выполнения задач уголовного судопроизводства орган уголовного преследования должен не только принимать все предусмотренные законом меры по изобличению лиц, совершивших уголовные правонарушения, но и принимать меры по обеспечению доступа к правосудию и возмещению вреда, причиненного уголовными правонарушениями. обязательно. Требования органа уголовного преследования в соответствии с законом обязательны для исполнения всеми государственными органами, организациями, должностными лицами и гражданами.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Журсимбаев С.К. Организация досудебного расследования (уголовных правонарушений) в Республике Казахстан. Учебник: Алматы, 2015. – 528 с.
2. Хан В.В. Принципы уголовного процесса Республики Казахстан: Учебное пособие. – Алматы: ООНИиРИП Алматинской академии МВД РК, 2015. – 146 с.
3. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. Общая часть: учебник / О.Т. Сейтжанов, А.В. Брылевский, С.Н. Бачурин и др. – Костана: Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева, 2016. – 197 с.

4. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан: конспект лекций / под общ. ред. Б.Х. Толеубековой. – Алматы: Жеті жарғы, 2016. – 392 с.

5. Когамов М.Ч. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан. Том 1. Общая часть. – 2-е изд., доп. и перераб. – Алматы, 2018. – 736 с.

6. Когамов М.Ч. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан. Том 2. Особенная часть. – 2-е изд., доп. и перераб. – Алматы, 2018. – 1000 с.

№ 2-3 дәріс: Сотқа дейінгі тергеу барысында пайдаланылатын ақпараттық жүйелер

Дәріс жоспары:

1. "СДТБТ" ақпараттық жүйесінің мәні.
2. "Е-қылмыстық істі" жүргізу ерекшеліктері.
3. Сотқа дейінгі өндірістегі "ҚАО ААЖ" ақпараттық жүйесінің рөлі.

Кіріспе

Қылмыстық қудалау органдарының негізгі ақпараттық жүйелері "СДТБТ", "ҚАО ААЖ", "Заңдылық", "Қадағалау" болып табылады. Құқық қорғау жүйесін цифрландыру 4 базалық қағидат бойынша жүзеге асырылады: бұл азаматтарға бағдарлануы, смарт-шешімдерді пайдалану, тұрақты даму және мүлдем төзбеушілік.

1. «СДТБТ» ақпараттық жүйесінің мәні.

Қазақстанда сотқа дейінгі тергеудің бірыңғай тізілімі (СДТБТ) 2015 жылғы 1 қаңтардан бастап іске қосылды. Бұл жоба бұрын Украинада іске асырылды.

Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының 2014 жылғы 19 қыркүйектегі №89 "қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы өтініштерді, хабарламаларды немесе баяннаттарды қабылдау және тіркеу, сондай-ақ Сотқа дейінгі тергеудің бірыңғай тізілімін жүргізу қағидаларын бекіту туралы" бұйрығымен СДТБТ жүргізу тәртібі реттелген.

СДТБТ жүргізу шешімді қабылдаған лауазымды тұлғаның электрондық ақпараттық есепке алу құжаттарының тиісті деректемелерін – нысандарды толтыруынан тұрады.

Басқа қылмыстық қудалау органдарынан тергеулігі бойынша келіп түскен, сондай-ақ қосымша тергеу жүргізу үшін біріктірілген немесе келіп түскен қылмыстық істер қайта тіркеуге жатпайды және сотқа дейінгі тергеу бұрын берілген тіркеу нөмірімен жалғастырылады.

Басқа мемлекеттердің, оның ішінде Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының (ТМД) қылмыстық қудалау органдарынан келіп түскен қылмыстық істер оған жаңа тіркеу нөмірі беріле отырып, жаңадан тіркелгендер ретінде СДТБТ-ға тіркелуге жатады.

Адамға қатысты қылмыстық істі жеке іс жүргізуге бөлу кезінде жаңа тіркеу нөмірін бере отырып, СДТБТ-ға тіркеуге арналған Нысан толтырылады, бұл ретте ол жаңа құқық бұзушылық ретінде ескерілмейді.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру шеңберінде жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу барысында құпиялылықты қамтамасыз ету мақсатында СДТБТ-да тіркеу кезінде өтініш берушінің бүркеншік атын көрсетуге және "қылмыстың/теріс қылықтың сипаттамасы" деректемесін толтырмауға жол беріледі.

Хабар-ошарсыз жоғалған адамды іздестіру туралы келіп түскен арыз мен хабарлама СДТБТ-да дереу тіркелуге тиіс, егер өзге қылмыс белгілерін көрсететін мән-жайлар болмаса, "қылмысты саралау" деректемесін толтырған кезде "000" кодтамасы қойылады.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру басталған қылмыстық сипаттағы өлімнің анық белгілерінсіз мәйітті табу фактісі бойынша өлім себебі анықталғанға дейін "қылмысты саралау" деректемесін толтыру кезінде, егер өзге қылмыс белгілерін көрсететін мән-жайлар болмаса, "001" кодтамасы қойылады.

Осылайша, сотқа дейінгі тергеудің бірыңғай тізілімін енгізу процесінің басталуын

едәуір жеңілдетіп, статистикамен манипуляцияларды азайтуға мүмкіндік берді. Тергеу процесі өтініш тіркелген сәттен бастап бірден басталады.

2. "Е-қылмыстық істі" жүргізу ерекшеліктері.

2017 жылғы 21 желтоқсанда мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаев "құқық қорғау қызметінің іс жүргізу негіздерін жаңғырту мәселелері бойынша кейбір заңнамалық актілерге өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" заңға қол қойды. Бұл заң алғаш рет электронды түрде, қағаз форматымен қатар, қылмыстық сот ісін жүргізу мүмкіндігін қарастырды.

"Электрондық қылмыстық іс" модулі сотқа дейінгі тергеудің бірыңғай тізілімі" ақпараттық жүйесі негізінде әзірленді және қылмыстық құқық бұзушылықты тіркеуден бастап, қылмыстық істі тергеуден бастап және үкімнің орындалуын аяқтай отырып, қылмыстық процестің барлық сатыларын қамтиды. Қазақстанда 2017 жылдан бастап сынақтан өтті.

Қолданыстағы қылмыстық іс жүргізу кодексіне сәйкес қылмыстық процесті жүргізуші адам өз қалауы бойынша қылмыстық сот ісін электрондық форматта жүргізе алады, бұл туралы дәлелді қаулы шығарылады.

Электрондық сот ісін жүргізудің артықшылығы-оның ашықтығын арттыру (дәлелдемелерді бұрмалауды болдырмау), қылмыстық процесс мерзімдерін қысқарту, қағаз құжат айналымына жұмсалатын шығындарды оңтайландыру, қылмыстық қудалау органдары қызметкерлерінің уақытын үнемдеу.

Ақпараттық қорғау KAZTOKEN электрондық-цифрлық қолтаңбасын тасымалдаушымен, байланыс арнасын сканерлеу және шифрлеу арқылы саусақтардың биометриялық ізімен қамтамасыз етіледі.

«Е-қылмыстық іс» жүйесінің арқасында қамауда ұстау түріндегі санкция беру үшін оларды сотқа айдауылдамай, УҰИ-ға қамауға алынған күдіктілерден қашықтықтан жауап алуды жүзеге асыру мүмкіндігі пайда болды, бұл тергеушілердің уақытын және ұсталғандарды айдауылдау қаражатын үнемдеуге, сондай-ақ олардың қашу мүмкіндігін болдырмауға мүмкіндік береді.

Осылайша, "Электрондық қылмыстық іс" процестің барлық сатыларын қамтиды: қылмысты тіркеуден бастап үкімді орындауға дейін.

3. Сотқа дейінгі іс жүргізу барысында «ҚАО ААЖ» ақпараттық жүйесінің рөлі.

"Құқық қорғау және арнайы органдардың ақпараттық алмасу жүйесі" (ҚАО ААЖ) қылмысқа қарсы күрестің тиімділігін арттыру және құқық бұзушылықтардың алдын алу мақсатында мемлекеттік органдардың ақпараттық өзара іс-қимылының жеделдігін жақсартуға бағытталған.

Құқық қорғау, арнайы және өзге де органдардың ақпарат алмасу жүйесін пайдалану тәртібі Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының 2015 жылғы 22 желтоқсандағы №151 бұйрығымен реттеледі.

АЖЖ-ға ЭЦҚ (KAZTOKEN) арқылы кіру мүмкін. ІҚО ЖҚЖ-ға әкімшілік етуді Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитеті жүргізеді.

Электрондық құжат нысанында ҚАО ААЖ электрондық ақпараттық ресурстарды алуға сұрау салу қағаз жеткізгіштегі құжатқа тең.

Қылмыстық, азаматтық, әкімшілік, іздестіру ісі мен атқарушылық іс жүргізу нөмірі көрсетілген сұрау салу ҚАО ААЖ ақпарат алу үшін негіз болып табылады.

Портал арқылы алынған барлық ақпарат құпия болып табылады және тек қызметтік мақсатта ғана және осы пайдаланушының өндірісіндегі істер мен материалдар шеңберінде ғана пайдаланылады.

ҚАО ААЖ пайдаланушының құқықтары мен міндеттері.

Құқықтар:

- 1) қол жеткізу құқығына сәйкес ақпарат алуға;
- 2) ҚАО ААЖ арқылы алынған ақпаратты қызметтік іс-әрекетте және Қазақстан Республикасының заңнамасында және нормативтік құқықтық актілерінде көзделген шеңберде ғана пайдалануға құқығы бар.

Міндеттері:

- 1) Ұзақ, 2 айдан астам, жұмыс орнында болмаған жағдайда пайдаланушы өзінің есептік жазбасын бұғаттауға өтінім беруге міндетті;
- 2) ҚАО ААЖ арқылы алынған ақпараттың құпиялылығын сақтау;
- 3) Қазақстан Республикасының қандай да бір қолданыстағы заңдарын немесе халықаралық шарттарды қасақана бұзу мақсатында ҚАО ААЖ пайдаланбауға;
- 4) Интернетке шығатын дербес компьютер арқылы ҚАО ААЖ қолданбау;
- 5) пайдаланушыға белгілі құпия ақпаратты жария етпеуге және ЭЦҚ құралдарын басқа тұлғаларға бермеуге.

ҚАО ААЖ-нің сервистері:

- «Жеке тұлғалар» мемлекеттік деректер қоры;
- «Заңды тұлғалар» мемлекеттік деректер қоры;
- «Жылжымайтын мүлік тіркелімі» деректер қоры;
- «Жер учаскесі» деректер қоры;
- «Көлік құралдары» деректер базасы;
- «Тіркелген қару» деректер базасы;
- «Теміржол көлігі» деректер базасы;
- «Жол қозғалысы ережелерін бұзу» деректер базасы;
- «Талаптар»;
- «Криминалдық автокөлік» деректер қоры;
- «Криминалдық қару» деректер базасы;
- «Жол-көлік оқиғаларын есепке алу» деректер базасы;
- «Жол-көлік оқиғаларын есепке алу» деректер базасы;
- «Тергеуден/анықтаудан жасырынып жүрген» деректер базасы;
- «Хабар-ошарсыз жоғалғандар» деректер қоры;
- ЖОО студенттері мен түлектері туралы мәлімет;
- Жеке тұлғаның аурулары туралы мәліметтер (емханадағы өтініштер туралы);
- Жеке тұлғаның диспансерлік есебі туралы мәліметтер (Д-есеп және т. б. туралы)

Осылайша, ҚАО ААЖ бұл құқық қорғау органдарының әр түрлі мемлекеттік органдардың деректер базасына бірыңғай ақпараттық "терезе". Ол тергеу шеңберінде мүдделі тұлға туралы кез келген ақпаратты санаулы минуттарда алуға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Осылайша, қылмыстық процесті цифрландыру халық үшін бірқатар сезімтал мәселелерді шешуге, сондай-ақ дәлелдемелерді жинау және іс жүргізу құжаттарын жасау рәсімін жеңілдетуге, іс материалдарын бұрмалау тәуекелдерін, сондай-ақ материалдық шығындар мен тергеу және сот органдарына түсетін жүктемені азайтуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Пархоменко Е.Н. Начало досудебного производства по уголовным делам по новому УПК РК // информационно-аналитический журнал «Правовая реформа в Казахстане». - №4 (68) 2014. – С. 63-66.
2. Ахметжанов М. Предложения по порядку ведения Единого реестра досудебных расследований в рамках новой модели уголовно-процессуального законодательства с

учетом опыта работы органов финансовой полиции // журнал «Предупреждение преступности». - №2 (50) 2014. - С. 52-55.

3. Уголовный процесс Республики Узбекистан: Учебник / Б.А. Миренский, Б.Т. Акрамходжаев, Д.М. Миразов, А.Х. Рахманкулов, В.В. Кадырова, Д. Камалходжаев. – Ташкент: Академия МВД Республики Узбекистан, 2014. – 612 с.

4. Информационная система «Единый реестр досудебных расследований». – методическое пособие. – Астана: Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной Прокуратуры Республики Казахстан, 2015. – 17 с.

5. Методические рекомендации по использованию модуля «Электронное уголовное дело». – Астана, 2017. – 20 с.

6. Нурғалиев Б.М., Уалиев К.С., Кусаинова А.К. Электронное расследование в Республике Казахстан: законодательные основы, проблемы и пути их решения // Сб. мат. межд. науч. практ. конф. «Аубакировские чтения». – Алматы: Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, 2018. – 31-34.

7. Приказ Генерального Прокурора Республики Казахстан от 03.01. 2018 № 2 «Об утверждении Инструкции о ведении уголовного судопроизводства в электронном формате».

8. Приказ Генерального Прокурора Республики Казахстан от 22 декабря 2015 года №151 «Об утверждении Правил использования системы информационного обмена правоохранительных, специальных государственных и иных органов».

№ 4-7 дәріс. Тергеудің бастапқы кезеңіндегі КТЖТ іс-әрекеттері

Дәріс жоспары:

1. Қылмыстық құқық бұзушылықтарды ашу мен тергеудегі КТЖТ рөлі.
2. Тергеудің бастапқы кезеңіндегі тергеушінің іс-әрекеті.
3. Оқиға болған орнында КТЖТ мүшелерінің өзара іс-қимылы.

Кіріспе

Қылмыстық құқық бұзушылықтарды табысты тергеу көптеген факторларға байланысты. Олардың бірі оқиға орнында кезекші жедел - тергеу тобының үйлесімді жұмысы болып табылады.

1. Қылмыстық құқық бұзушылықтарды ашу мен тергеудегі КТЖТ рөлі.

Кезекші жедел-тергеу тобы (КТЖТ) - кезекші тәулікте әрекет ететін ішкі істер органдары қызметкерлерінің тобы, оның негізгі міндеті қылмыс іздерін анықтауға, жинауға, бекітуге және оны "ізін суытпай" ашуға бағытталған қажетті келісілген іс-әрекеттерді жүргізу үшін оқиға орнына шығу болып табылады.

КТЖТ қызметін ұйымдастырудың негізгі қағидалары:

- заңдылықты, азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын сақтау;
- қылмыстық іс жүргізу заңнамасында көзделген жағдайларды қоспағанда, тергеушінің және анықтаушының сотқа дейінгі іс жүргізуде шешімдер қабылдауда дербестігі;
- жедел бөлімшелер қызметкерлерінің қолданыстағы заңнама шеңберінде жедел-ізвестіру қызметінің құралдары мен әдістерін таңдаудағы дербестігі;
- жедел-ізвестіру іс-шараларын жоспарлау мен жүргізудің келісімділігі; тергеу іс-қимылдары мен жедел-ізвестіру іс-шаралары деректерінің жария етілуіне жол бермеуді қамтамасыз ету.

Оқиға орнына оны қарауға ресми қатыспайтын адамдарды жіберу КТЖТ басшысының рұқсатымен ғана жүргізіледі.

Тәуліктік наряд кезінде КТЖТ-на кіретін қызметкерлер ЖБО кезекші бөлімімен тікелей байланыспен жабдықталған өздерінің жұмыс орындарында болуы тиіс және жедел кезекшінің рұқсатымен жұмыс орнынан кетуі мүмкін.

(К) ПД, ПО - да КТЖТ-ның құрамына кіретін барлық қызметкерлер, ал ПМ-де-криминалдық полицияның жедел уәкілі екі жабдықталған дүкені бар табельдік қарумен жабдықталады.

(К) ПД, ПО КТЖТ жабдықтаумен қамтамасыз етіледі: алып жүретін радиостанциялар; түнгі уақытта электрофонарлар, прожекторлар; "ПО жедел-тергеу тобы" жарық шағылыстырғыш жазуы бар кеудешелер, оқиға орнын қоршауға арналған таспалар, ластанған жағдайда жұмыс істеуге арналған арнайы киім; "найзағайдың" бекіткіш құлпы бар тығыз полимерлі материалдан жасалған мәйіттерге арналған қаптар. Қажет болған жағдайда-жеке қорғаныс құралдары (каскалар, бронежилеттер) және белсенді қорғаныс құралдары (РП-73 бұйымдары, кісендер). Басшылықтың нұсқауы бойынша ПМ ҚҚД бронежилетпен, қол кісендермен қамтамасыз етіледі. Керек-жарақты беруді кезекші бөлім Ауысымның қабылдау-тапсыру уақытында жүргізеді.

КТЖТ ғылыми-техникалық құралдармен, криминалистикалық техникамен, фото-бейнетіркегіш аппаратурамен, биологиялық объектілерді (қан, ДНК, иіс және т.б.) алумен байланысты оқиға болған жерді қарау үшін криминалист маманның арнайы киім-кешегімен — қорғаныш комбинезон, бас киім, қорғаныш көзілдірік, резеңке қолғаптар, бахилалар, респиратор, сондай-ақ буып-түйю материалдарымен жарақтандырылады.

ПО ҚҚЖД-не микроавтобус базасында ұтқыр радиостанциямен, "GPS" бақылау жүйесімен, Интернетке шығу және ҚР ПМ "Веб-интерфейс" іздеу жүйесіне кіру мүмкіндігі бар компьютермен (принтермен), Бас прокуратураның ҚСЖАЕК ақпараттық серверімен, (К) ПД, ПМ ақпараттық деректер базасымен, арнайы жабдықтармен (жарқылдауық маяк, арнайы дыбыстық сигнал және дауыс зорайтқыш құрылғы, жарық шағылыстырғыш таспалар, сигналдық белгілер) жабдықталған автокөлік, сондай-ақ мәйіттерді тасымалдауға арналған автокөлік бекітіледі.

Осылайша, кезекші жедел-тергеу тобы тергеушінің және ЖІҚ жүзеге асыратын органдардың процессуалды емес өзара іс-қимылын ұйымдастыру нысандарының бірі болып табылады.

2. Тергеудің бастапқы кезеңіндегі тергеушінің іс-әрекеті.

Тергеудің бастапқы кезеңінде КТЖТ-на кірісіп тергеуші:

1) жедел-тергеу тобына басшылықты жүзеге асырады, оның жұмыс тәртібін айқындайды, оның барлық қатысушыларының куәгерлерді, зардап шеккендерді және қылмыс жасаған адамдарды анықтауға, қылмыс іздерін анықтауға, тіркеуге және алып қоюға, дәлелдеме базасын қалыптастыруға бағытталған келісілген қызметін қамтамасыз етеді;

2) КТЖТ мүшелеріне және қарауға тартылған мамандарға азаматтармен дұрыс қарым-қатынас жасау туралы, сондай-ақ қарау процесінде қандай да бір нұсқаларды дауыстап ұсынуға жол бермеу туралы ақпараттың жария болуын болдырмау мақсатында нұсқау береді;

3) егер ол КТЖТ келгенге дейін көрсетілмесе, жәбірленушілерге қажетті медициналық көмек көрсету шараларын қабылдайды. Зардап шегушіні медициналық мекемеге көшіру кезінде оның табылған сәттегі қандай да бір заттарды сызу немесе орнату жолымен тұрған жерін білдіреді;

4) өз өмірі мен қауіпсіздігіне қауіп төндірмей қылмыс салдарын жою жөнінде шұғыл шаралар қабылдауға - өрт сөндіруге, құнды мүлікті және т. б. құтқаруға жәрдемдеседі.;

5) Ішкі істер органы бойынша жедел кезекші, әр түрлі бейіндегі мамандар - ішкі істер органдарының жедел-криминалистикалық бөлімшелерінің, Әділет министрлігі мен денсаулық сақтау министрлігінің сараптама бөлімшелерінің қызметкерлерін, басқа ведомстволардың мамандарын, сондай-ақ ауданы бойынша үлкен аумақтарды қарау кезінде көмек көрсету үшін қосымша қызметкерлерді қарауға қатысуға тартады. Қажет болған жағдайда қосымша техникалық құралдарды талап етеді;

6) оқиға орнының қорғалғанын тексереді. Қажет болған жағдайда күзетуді

ұйымдастырады немесе оны жүзеге асыру жөнінде қосымша нұсқаулар береді (атап айтқанда іздерді зақымданудан қорғау бойынша);

7) оқиға болған жерден бөгде адамдарды алып тастауға шаралар қабылдайды және олардың кейіннен, тексерудің өзі жүргізген кезде пайда болуын ескертеді;

8) алдын ала тергеу және анықтау деректерін жария ету және азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін бұзу фактілерін болдырмау мақсатында БАҚ өкілдерінің фото - Бейне түсіруіне жол бермеу шараларын қабылдайды;

9) тексеру жағдайларын жақсартуға бағытталған шараларды қабылдайды (жасанды жарықтандыруды қамтамасыз ету және т.б.);

10) куәгерлерге сұрау салу арқылы алдын ала мәліметтер жинайды, олар қарау кезінде назарға алынуы тиіс және: оқиға болған жерде қандай өзгерістер, кім және қандай мақсатта жүргізілгенін белгілейді;

11) куәгерлерді тартады, қарауға қалған қатысушылардың шеңберін түпкілікті анықтайды, қарауға қатысушыларға олардың құқықтары мен міндеттерін түсіндіреді;

12) жедел-тергеу тобының мүшелерімен бірге бастапқы материалдарды, алынған іздерді және өзге де заттай дәлелдемелерді зерделейді. Алынған ақпарат негізінде қылмысты ашу бойынша шұғыл іс-шараларды жоспарлайды және жүзеге асырады;

13) жедел қызметкерлерге және басқа да қызметтердің қызметкерлеріне іздестіру және іздестіру іс-шараларын жүргізу туралы ауызша тапсырмалар мен нұсқаулар береді;

14) криминалистикалық құралдар мен әдістерді қолданудың, алынған іздер мен өзге де заттай дәлелдемелердің сапасы, толықтығы және нәтижелілігі, жиналуы, оралуы және сақталуы үшін дербес жауапты болады;

15) алкогольдік масандықты, азаматтардың денсаулығын анықтау үшін куәландыруға жолдама шығарады және оларды медициналық мекемелерге жібереді;

16) мәйітті мәйітханаға сот-медициналық сараптама тағайындау туралы қаулы шығара отырып жібереді;

17) жедел қызметкерлерге қаза тапқан және медициналық мекемелерге жеткізілген адамдардың жеке басын анықтауға шаралар қабылдау туралы, сондай-ақ зардап шеккендердің туыстарына оқиға туралы хабарлау туралы ауызша тапсырма береді;

18) жедел кезекшіге тергеу және жедел-іздестіру іс-шараларының нәтижелері туралы хабарлайды және қылмыс құрамының айқын белгілері болған кезде жедел кезекшімен бірлесіп, қылмыс туралы хабарламаны ӨБК-де тіркеу туралы шешім қабылдайды. Осыдан кейін оқиға болған жерде қылмыстық іс қозғау туралы қаулы шығарады және қажетті тергеу әрекеттерін жүргізеді (алынған іздер мен өзге де заттай дәлелдемелерді қарау, тінту, алу, куәландыру, сезіктілерді ұстау және олардан жауап алу, жәбірленушілер мен куәлардан жауап алу, криминалистикалық және басқа да сараптамаларды тағайындау, бұл ретте алынған іздер мен басқа да объектілерді зерттеуге уақтылы жіберуді және оларды кейіннен сақтауды қамтамасыз ете отырып.);

19) тергеуші (анықтаушы) жасаған оқиға болған жерді қарау хаттамасын және басқа да жиналған материалдарды оның тергеуінде қылмыс белгілері болған кезде анықтау органдарының функцияларын орындайтын бөлімшелерге беруге жол берілмейді.

Осылайша, тергеуші қылмыстық істі жіберу туралы шешім қабылдау кезінде, сондай-ақ тергеу әрекеттерін жүргізудің кезектілігі мен тактикасын анықтау кезінде процессуалдық тәуелсіз. Тергеушінің іс жүргізу тәуелсіздігі, ең алдымен, өз өкілеттігі шегінде қолданылып жүрген прокурор мен тергеу бөлімі бастығынан басқа ешкім тергеу жай-күйін тексеру, зерделеу және олар бойынша нұсқаулар беру, қылмыстың саралануын анықтау үшін қылмыстық істі қозғаудан бас тарту туралы қаулы шығарған материалдарды талап ете алмайды немесе тергеушінің іс жүргізу қызметіне өзге де тәсілмен араласады.

3. Оқиға орнында КТЖТ мүшелерінің өзара іс-қимылы.

Кезекші бөлімнің қызметкері (жедел кезекші, аға инспектор-кезекші, күштер мен құралдарды басқару тобының аға инспекторы, кезекші-инспектор, кезекшінің көмекшісі,

«102» операторы):

1) оқиғаның мән-жайын хабарлаған адамнан 5 минуттан аспайтын уақыт, оқиға болған жердің нақты мекен-жайын, жәбірленушілердің денсаулық жағдайын, сондай-ақ қылмыстың куәгерлері мен куәгерлері, оны жасаған адамдардың белгілері және ұрланған заттар туралы мәліметтерді анықтайды;

2) хабарламаны (өтінішті) белгіленген тәртіппен тіркейді;

3) қылмыс, оқиға туралы ақпарат алғаннан кейін, оларды жасау жағдайларын ескере отырып, қылмыстың жолын кесу, оқиға болған жерді күзету, қылмыс жасаған адамдарды кетудің ықтимал жолдарын жабу, оларды жасыру және ұстау орындарын оқшаулау, куәгерлерді анықтау үшін дереу оқиға болған жерге полицияның кешенді күштерінің (бұдан әрі - ПҚК) таяудағы нарядтарын жібереді. Оқиға орнына 5-7 минут ішінде келуге міндетті ПҚК нарядтарының іс-қимылдарын бақылайды және үйлестіреді;

4) қылмыстың (оқиғаның) зиянды салдарларының алдын алуға немесе әлсіретуге шаралар қабылдайды: жараланған медициналық көмек көрсету, өрт сөндірушілерді шақыру туралы өкім, жедел медициналық көмек көрсету қареттері және т. б.;

5) қылмыс белгілерін көрсететін ақпаратты алғаннан кейін КЖТТ-ның оқиға орнына баруын ұйымдастырады және оның: Нур-Султан, Алматы қалаларында және облыс орталықтарында 30 минуттан кешіктірмей, қалалар мен аудан орталықтарында 15 минуттан кешіктірмей уақтылы келуін қамтамасыз етеді. Ауылдық округтерінің елді мекендерінде КТЖТ оқиға орнына барынша қысқа мерзімде, оның аудан орталығынан алыстығын ескере отырып келуге міндетті.;

6) қажет болған жағдайда, оқиға болған жерді қарауға сот медицинасы, баллистика, жарылыс және өрт техникасы саласындағы тиісті бейіндегі мамандардың, ЖКО - сарапшы-автотехника және басқалардың қатысуын, сондай - ақ қылмыстарды "ізін суытпай" ашу үшін қосымша күштер мен құралдарды тартуды қамтамасыз етеді;

7) оқиға болған жерді тексеруге уақтылы қатыстыру мақсатында мекенжайларымен және байланыс телефондарымен әр түрлі бейіндегі мамандардың тізімін жүргізеді;

8) қосымша шаралар қабылдау мақсатында оқиға болған жердегі жедел жағдай туралы тұрақты ақпарат алу үшін КЖТТ-мен байланыс жасайды. Кезекші жедел-тергеу тобы басшысының сұраулары бойынша қолда бар деректер банктерінен қажетті мәліметтерді алуды бастамашылық және ұйымдастырады және олардың топқа уақтылы берілуін қамтамасыз етеді;

9) жасалған қылмыс туралы әкімшілік учаскеге қызмет көрсететін учаскелік инспекторға хабарлайды;

10) жасалған қылмыс (қажет болған жағдайда ҰҚК және кеден бекеттері), қылмыскерлердің белгілері, ұрланған заттар және басқа да жағдайлар туралы басқа ішкі істер органдарын бағдарлайды. Криминалдық жағдайлар кезінде қаза болғандардың, сондай-ақ медициналық мекемелерге жеткізілген зардап шеккендердің жеке басын анықтау шараларын қолданады, кейін қысқа мерзімде туысқандары мен жақындарын хабардар етеді;

11) қалалық, аудандық, желілік органның бастығына жасалған қылмыс және КЖТТ-ның шығуы туралы баяндайды, ол болмаған кезде басшылықтан жауапты адамға және жоғары тұрған органның кезекші бөліміне аса қауіпті қылмыс жасаған кезде қадағалаушы прокурорға хабарлайды. Кейіннен оларды КЖТТ жұмысының нәтижелері туралы хабардар етеді;

12) азаматтар тікелей жүгінген сәттен бастап 30 минуттан аспайтын мерзімде қылмыс және оқиға туралы өтініштер мен хабарламаларды қабылдауды және тіркеуді жүзеге асырады.

Жедел уәкіл:

1) "жедел-ізвестіру қызметі туралы" Қазақстан Республикасының Заңында көзделген қылмыс жасаған адамдарды анықтау және ұстау, ұрланған адамды көрген адамдарды, сақтау және өткізу орындарын анықтау жөніндегі қажетті жедел-ізвестіру іс-шараларын жүзеге асырады, оларды жүргізу үшін ішкі істер органдары мен өзге де

ведомстволардың басқа қызметтерінің қызметкерлерімен өзара іс-қимыл жасайды.;

2) тергеушінің (анықтаушының) тапсырмасы бойынша тергеу әрекеттерін және жедел-іздігіру іс-шараларын жүргізеді;

3) "заңсыз-күдікті" санаты бойынша алғашқы тергеу әрекеттері мен жедел-іздігіру іс-шаралары барысында қылмыс жасауға қатыстылығы анықталған адамды ІІМ КҚД (КИТБ) сигналдық есепке қою жөнінде шаралар қабылдайды;

4) кезекші тәулік ішінде Қазақстан Республикасы ҰҚК ДИТД ҰАЖ-ға Қазақстан Республикасы ҰҚК Шекара қызметінің "Бүркіт" БАЖ алқабына ұстауға тиісті шектеу қоюға тапсырма жібереді, оған қатысты жиналған материалдар ауыр немесе аса ауыр қылмыс жасағанын көрсетеді.;

5) азаматтардың хабар-ошарсыз жоғалу фактісі бойынша және танылмаған мәйіттің табылуына байланысты жеке басын анықтау бойынша іздігіру ісін бастайды, тану карталарын, дактокарталар мен есепке алу құжаттарының басқа да нысандарын ресімдейді.;

6) азаматтардың хабар-ошарсыз жоғалуының және танылмаған мәйіттердің қылмыстық белгілері болған кезде іс жүргізу шешімін қабылдау үшін тергеушіге хабарлайды.;

7) жүргізілген жұмыстың нәтижелері туралы тергеушіге (анықтаушыға) және өзінің тікелей бастығына жазбаша түрде хабарлайды.

Криминалист:

1) КТЖТ-ға түскен кезде оқиға болған жерді тексеруге шыққанға дейін негізгі ғылыми-техникалық құралдардың, химреактивтердің жай-күйін (қол іздерін анықтау үшін гипс пен ұнтақтардың жеткілікті құрғақтығын, зарядталған йод түтігі мен т. б.), фото-бейнетехниканың, жарықтандырғыштардың жарамдылығы мен жинақтылығын, заттарды, іздерді, өзге де заттай дәлелдемелерді (полиэтилен қаптар, маталар, тығыз орау қағазы, шпагат, қақпағы бар шыны банкалар, арнайы буып-түю құралдары) алуға арналған буып-түю құралдарының ластанған жағдайларда;

2) тергеушіге (анықтаушыға) іздер мен өзге де заттай дәлелдемелерді табуға, тіркеуге, алып қоюға, буып-түюге және сақтауға, салыстырмалы және бақылау үлгілерін іріктеуге жәрдем көрсетеді, сондай-ақ арнайы танымдарды талап ететін басқа да көмек көрсетеді.;

3) алынған криминалистикалық ақпаратты, сондай-ақ криминалистикалық құралдар мен әдістерді қолдану туралы деректерді қарау хаттамасында толық және дұрыс көрсетуге жәрдемдеседі;

4) КТЖТ басшылығының келісімі бойынша криминалистикалық техниканы қолданудың неғұрлым орынды тәсілдерін анықтайды және оларды оқиға болған жерде жұмыста пайдаланады;

5) тергеушінің (анықтаушының) нұсқауы бойынша қылмыс жасаған адамдар және анықталуға жататын басқа да фактілер туралы іздігіру ақпаратын алу үшін оқиға болған жерде іздер мен өзге де заттай дәлелдемелерді алдын ала зерттеуді жүзеге асырады.;

6) Тексеру нәтижелерін ескере отырып жасалған қылмыстың жұмыс нұсқаларын әзірлеуге қатысады;

7) бір тәулік ішінде тергеу және анықтау бөлімшелеріне фототаблицаалар мен бейнематериалдарды ұсынады.

Учаскелік полиция инспекторы:

1) қылмыс тікелей анықталған (табылған) кезде жедел-тергеу тобы келгенге дейін қызмет көрсетілетін әкімшілік учаскеде оқиға болған жерді және қылмыс іздерін күзету жөнінде шаралар қабылдайды;

2) бұрын сотталған және басқа да профилактикалық адамдардың, сондай-ақ құқыққа қарсы мінез-құлқы бар әкімшілік учаске тұрғындарының жасалған қылмысқа қатыстылығын тексереді;

3) қылмыс және оны жасаған адамдар туралы мәліметтері бар куәгерлерді және өзге де адамдарды анықтаған жағдайда КТЖТ басшысына жеткізеді;

Инспектор-кинолог:

1) қызметтік-іздігіру итін қолдану мүмкіндігі туралы шешім қабылдайды және тергеушінің нұсқауы бойынша оны қылмыс жасаған адамдарды, қылмыс құралдарын және іс үшін маңызы бар басқа да заттарды табу үшін қолданады;

2) жедел қызметкермен және КТЖТ-ның басқа да мүшелерімен бірге қылмыс жасаған адамды қудалауға және ұстауға қатысады;

3) қызметтік-іздігіру итін қолдану туралы акт жасайды.

Осылайша, қылмыстық құқық бұзушылықты жедел ашу және сәтті тергеу кезекші жедел-тергеу тобының барлық мүшелерінің үйлесімді жұмысына байланысты.

Қорытынды

Осылайша, КТЖТ сипаттайтын негізгі ерекшеліктерді атап көрсетуге болады: 1) КТЖТ мүшелері жүргізетін тергеу әрекеттері мен ЖРМ бірыңғай мақсаттарға бағынады; 2) бірлескен тергеу және жедел-іздігіру іс-әрекеттері барлық өзара іс-қимыл жасайтын тараптар (жедел уәкілдер, сараптама бөлімшелерінің мамандары, инспектор-кинолог, учаскелік полиция уәкілдері және т.б.) арасында, атап айтқанда, көрсетілген іс-қимылдар жоспарын әзірлеу арқылы келісіледі; 3) КТЖТ мүшелерінің әрқайсысы өз құзыреті шегінде әрекет ете отырып; 4) КТЖТ құрамындағы жұмыс тергеушінің жедел-іздігіру жолымен алынған деректерді, ал жедел қызметкерлердің тергеу әрекеттерін жүргізу процесінде алынған мәліметтерді дереу пайдалану мүмкіндігін қамтамасыз етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

7. Журсимбаев С.К. Организация досудебного расследования (уголовных правонарушений) в Республике Казахстан. Учебник: Алматы, 2015. – 528 с.

8. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан: конспект лекций / под общ. ред. Б.Х. Толеубековой. – Алматы: Жеті жарғы, 2016. – 392 с.

9. Когамов М.Ч. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан. Том 2. Особенная часть. – 2-е изд., доп. и перераб. – Алматы, 2018. – 1000 с.

10. Ескендиоров А.А., Бекишев А.К. Процессуальные и организационно-тактические аспекты раскрытия и расследования убийств, совершенных по найму: Монография. – Алматы: ООНИиРИП Алматинской академии МВД РК, 2015. – 198 с.

11. Аубакирова А.А. Проблемы расследования уголовных правонарушений, совершенных в отношении несовершеннолетних и пути их решения.: Учебно-практическое пособие. – Алматы, 2015. – 65 с.

12. Ларинков А.А. Уголовно-процессуальная проверка в стадии возбуждения уголовного дела: учебное пособие. – Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский юридический институт (филиал) Академии Генеральной Прокуратуры Российской Федерации, 2015. – 160 с.

13. Аубакирова А.А. Применение фотографирования и видеозаписи в досудебном производстве // Сб. мат. межд. научн. практ. конф. «Современное развитие криминалистики и судебной экспертизы как реализация идей Р.С. Белкина». – М., 2017. - С. 41-44.

№ 8-9 дәріс. Сотқа дейінгі іс жүргізу барысында жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу ерекшеліктері

Дәріс жоспары:

1. Жасырын тергеу әрекеттерінің түсінігі мен түрлері.
2. Жасырын тергеу әрекеттерін санкциялаудың іс жүргізу тәртібі.
3. Жасырын тергеу әрекеттерінің нәтижелерін ұсыну тәртібі, оларды зерттеу және бағалау.

Кіріспе

Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы № 858 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі

кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасында "мемлекеттің тиімді қылмыстық саясаты қылмыстық сот ісін жүргізудің жақсартылған моделінсіз мүмкін болмайды" делінген. Қазақстанның көрнекті ғалымы М. Ч. Қоғамов ҚР ҚПК жаңа редакциясының жобасын әзірлеу - бұл "қылмыстық іс жүргізу құқығын одан әрі жетілдіру бөлігінде құқықтық саясат Тұжырымдамасының талаптарына уақыттың талабы және нақты жауап" деп есептейді. 2015 жылдың 1 қаңтарынан бастап қолданысқа енгізілген Қазақстан Республикасының ҚПК жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу көзделген.

ҚПК жобасын әзірлеушілердің және заң шығарушының пікірінше, Қазақстан Республикасы ҚПК 30-тарауының нормалары қылмыстық процесті және жедел-ізвестіру қызметін одан әрі біріктіруге бағытталған, бұл қылмыстық іс-әрекеттің ұйымдасқан нысандарына және қолданыстағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл бойынша қажеттілікті іске асырады, қылмыстық істер бойынша іс жүргізу кезінде ЖІҚ деректерін кеңінен пайдалануға мүмкіндік береді. Қылмыстық процеске ЖІҚ әдістерін енгізу қылмыстық істерді тергеу барысында жедел құрам мен тергеушілер арасындағы оқшаулауды жояды. Өзгерістерге сәйкес тергеуші жедел бөлімшелердің міндеттері болып табылатын міндеттерді шешпейді.

1. Жасырын тергеу әрекеттерінің түсінігі мен түрлері.

Сот төрелігі мен қылмыстық Әділет тарихы ұқыпсыздық жағдайында дайындалатын және жасалатын қылмыстардың аса қауіпті ауыр түрлерінің алдын алуды және ашылуын қамтамасыз ететін ізвестіру жұмысымен тығыз байланысты екені жалпыға мәлім. "Жедел-ізвестіру қызметі туралы" Қазақстан Республикасының 1994 жылғы 15 қыркүйектегі Заңы қабылданғанға дейін құқық қорғау органдарының барлық жария және жасырын жұмысы көбінесе жабық сипатта болған ведомстволық нормативтік актілерді қоса алғанда, бірқатар заңға тәуелді кесімдермен регламенттелді.

"Жедел-ізвестіру қызметі" термині 1958 жылы КСР Одағының қылмыстық сот ісін жүргізу негіздерін қабылдай отырып, практикалық және ғылыми жұмыста бекітілді, онда 29-бапта қылмыс белгілері мен оны жасаған адамдарды анықтау мақсатында анықтау органдарына жедел-ізвестіру шараларын қабылдау жүктелді.

Бұрын жедел қызмет пен қылмыстық процесс нысан, реттеу тәртібі және алынған мәліметтерді қолдану тәсілдері бойынша принципті түрде әртүрлі болды. Алдын ала тергеу кезінде олардан алынған ақпарат қылмыстық іс қозғалысының жалпы бағытын анықтау, нұсқаларды құру, жекелеген тергеу әрекеттерін жүргізу тактикасын әзірлеу үшін ғана пайдаланылды.

Қылмыстық іс жүргізу заңнамасы бойынша жасырын тергеу әрекеттерін тергеушінің өзі емес (Украинадағы сияқты), жедел-ізвестіру қызметінің нысандары мен әдістерін пайдалана отырып, Құқық қорғау немесе арнаулы мемлекеттік органның уәкілетті бөлімшесі жүзеге асыруы тиіс болуына байланысты, онда олар "жедел-ізвестіру қызметі туралы" Қазақстан Республикасы Заңының шеңберінде орындалуы тиіс.

Жасырын тергеу әрекеттері Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу құқығы тарихында алғаш рет 2014 жылдың 4 шілдесінде қылмыстық іс жүргізу кодексінің қабылдануымен бірге енгізілді, ол 2015 жылдың 1 қаңтарынан бастап заңды күшіне енді. Тергеу барысында іс жүргізу әрекеттерінің осы түрін қолдану тәжірибесі үш жылдан астам уақытты құрайды. Оларды енгізудің орындылығына негізделген теориялық дәлелдер әлі де өз растауын таппады. Сонымен қатар, жасырын тергеу әрекеттерін Қазақстан Республикасының ҚПК-не енгізуді өсіп келе жатқан қылмыстарға құқықтық Ықпал етудің тиімділігін арттыру қажеттігіне байланысты әлеуметтік мәселеге жауап ретінде бағалау қажет.

Қазақстан Республикасы ҚПК – нің 7-бабының 12-тармағында мынадай ұйғарым беріледі: "жасырын тергеу әрекеті-қылмыстық процеске тартылған, мүдделеріне қатысты адамдарды осы Кодексте көзделген тәртіппен және жағдайларда сотқа дейінгі іс жүргізу барысында жүргізілетін іс-әрекет". Көрсетілген әрекеттерді егжей-тегжейлі регламенттеу Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 231-251-бабында көрсетілген.

Бұл іс-әрекеттер тергеуге жатқызылған жағдай оларға жалпы талаптар, Санаттар, жіктеу үшін негіздер, заңдылық кепілдігі, оларды алу, бағалау және қолдану жөніндегі жекелеген рәсімдер қоса берілуі үшін негіз болып табылады, олар дәстүрлі түрде тергеу іс-әрекеттеріне жатады. Бұл тұрғыда іс жүргізу-құқықтық институт тұрғысынан "жасырын тергеу әрекеттері" ұғымын қарау мәні бар. Мұндай экстраполяция алдыңғы дәрісте қаралған іс жүргізу әрекеттері, іс жүргізу әрекеттері себепті қисынды негізделген болып табылады. Ал тергеу әрекеттері-дербес қылмыстық іс жүргізу институты.

"Жасырын тергеу әрекеттері" ұғымына институционалдық көзқарас тергеу әрекеттерінің осы түрінің мәнін оны регламенттеу жалпыға қолжетімді сипатта болатын және заңды заң шегінен шығатын нұсқамаларды қамтымайтын белгілі тергеу іс-әрекеттері институтымен салыстыру негізінде анықтау қажеттілігімен негізделген, бұл жағдайда – Қазақстан Республикасының ҚПК. "Жасырын тергеу әрекеттері" мүлдем жаңа іс жүргізу-құқықтық ұғымын ұғыну ісіндегі институционалдық тәсілдің артықшылығын бағалай отырып, біз Дуглас Нортаның беделді пікіріне сүйенеміз, ол: "институттар күнделікті өмірді құрылымдай отырып, белгісіздікті азайтады" деп атап көрсетеді.

Жасырын тергеу әрекеттері тұтас аяқталған жүйені құрайды. Осы әрекеттердің жүйелілік белгілері:

1) "жасырын тергеу әрекеттері" деген атаумен Қазақстан Республикасы ҚПК 30-жеке дербес тарауында жасырын тергеу әрекеттерін регламенттеуді орналастыру»;

2) оларды қылмыстық іс бойынша дәлелдемелік маңызы бар фактілер туралы мәліметтерді жинау (алу) тәсілдеріне заңнамалық түрде жатқызу;

3) жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу үшін бірыңғай жағдайлар мен негіздерді белгілеу;

4) кең ауқымды түсіндіруге жатпайтын олардың түрлерінің тізбесін қатаң заңнамалық белгілеу;

5) жасырын тергеу әрекеттерінің әрбір түрінің ерекшеліктерін дербес регламенттейтін нормалардың болуы;

6) тергеушіге және нақты жасырын тергеу әрекетін орындауға уәкілетті адамға бөлінетін сараланған рөлдер;

7) жасырын тергеу әрекеттерін жүргізудің заңдылығын және құпиялылығын қамтамасыз ететін арнайы рәсімдерді көздеу.

Қолданыстағы қылмыстық іс жүргізу заңнамасына сәйкес мынадай жасырын тергеу әрекеттері көзделген:

1) адамды немесе орынды жасырын аудио - және (немесе) бейне бақылау;

2) Электр (телекоммуникациялық) байланыс желілері арқылы берілетін ақпаратты жасырын бақылау, ұстап қалу және алып тастау;

3) абоненттер және (немесе) абоненттік құрылғылар арасындағы қосылыстар туралы ақпаратты жасырын алу;

4) компьютерлерден, серверлерден және ақпаратты жинауға, өңдеуге, жинақтауға және сақтауға арналған басқа да құрылғылардан ақпаратты жасырын алу;

5) почта және өзге де жөнелтілімдерді жасырын бақылау;

6) орынға жасырын кіру және (немесе) тексеру;

7) адамды немесе орынды жасырын бақылау;

8) жасырын бақылау сатып алу;

Жедел-іздігіру іс-шараларын жүргізу кезінде құқыққа қарсы іс-әрекеттерге жол берген қызметкерлер Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес жауапты болады. Жедел-іздігіру қызметін жүзеге асыратын органдардың іс-әрекеттерімен келтірілген залалды олар Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен өтейді.

ҚПК-нің азаматтардың конституциялық құқықтарын бұзу жолымен дәлелдемелер алу жағдайларын болдырмау мақсатында жасырын тергеу әрекеттерінің нақты тізбесі, сондай-ақ оларды жүзеге асыру тәртібі белгіленеді. Бұл ретте азаматтардың конституциялық құқықтарын шектеуге байланысты барлық жасырын тергеу әрекеттері жасалғаны үшін санкциясы бір жылдан және одан да көп бас бостандығынан айыруды

көздейтін қылмыстар туралы істер бойынша, сондай-ақ қылмыстық топ дайындайтын және жасайтын қылмыстар бойынша жүргізіледі деп көзделген. Бұдан басқа, жасырын тергеу әрекеттерінің көпшілігі тек қана тергеу судьясының санкциясымен жүргізіледі.

Осылайша, жасырын тергеу әрекеті – сотқа дейінгі іс жүргізу барысында Қазақстан Республикасының ҚПК көзделген тәртіп пен жағдайларда мүдделеріне қатысты адамдарды алдын ала хабардар етпей жүргізілетін іс-әрекет.

2. Жасырын тергеу әрекеттерін санкциялаудың іс жүргізу тәртібі.

Қылмыстық іс жүргізу заңында көзделген жасырын тергеу әрекеттері. Егер қылмыстық процесте дәлелдеуге жататын мән-жайларды анықтау үшін қылмыстық процеске тартылған, мүдделерін қозғайтын адамдарды хабардар етпей, фактілер туралы мәліметтерді алу қажет болса, жүргізіледі. Дауысты тергеу әрекеттерін анықтау мүмкін болмаған кезде.

Жасырын тергеу әрекеттері Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің:

1) қылмыстық құқық бұзушылық туралы арызда, хабарламада оны дайындайтын, жасайтын немесе жасаған адам ретінде көрсетілген не оған қатысты оның тергеліп жатқан құқық бұзушылыққа қатысы бар деп пайымдауға өзге де негіздер бар адам не дайындалып жатқан, жасалатын немесе жасалған қылмыстық құқық бұзушылық туралы мәліметтер болса;;

2) күдікті;

3) жәбірленушінің жазбаша келісімімен;

4) Егер үшінші тұлға іс үшін маңызы бар ақпаратты алады немесе береді деген мәліметтер болса, үшінші тұлғаның;;

5) егер іс үшін маңызы болуы мүмкін мән-жайлар болған немесе олардың туындауы болжанған жағдайда орын.

Жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу тәртібі Қазақстан Республикасының Бас Прокурорының келісімі бойынша құқық қорғау және арнаулы мемлекеттік органдардың бірлескен бұйрығымен бекітілген 2014 жылғы 12 желтоқсандағы қағидалармен көзделген. Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 232-бабының 2-бөлігіне сәйкес адамның тапсырмасы жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу үшін шарт болып табылады. Жүргізуші сотқа дейінгі тергеп-тексеруді бөлімше-орындаушыға.

Тапсырма құпия болып табылады және жариялауға жатпайды. Жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу туралы тапсырма шығарған кезде оған оларды жүргізу әдістері, оларды жүргізетін адамдар, оның ішінде қызметті құпия негізде және жасырын нысанда жүзеге асыратын адамдар туралы мәліметтерді, сондай-ақ мемлекеттік құпияларды құрайтын өзге де мәліметтерді енгізуге жол берілмейді.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 233-бабына сәйкес жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу тапсырылған органның уәкілетті лауазымды адамы қаулы шығарады, ол Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 198-бабында белгіленген талаптарға сәйкес келуі тиіс. Қаулыда: оның жасалған орны мен уақыты; қаулыны шығарған адамның лауазымы, тегі мен аты-жөні, жеке қолы; оның шеңберінде жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу болжанатын қылмыстық істің нөмірі; қаулы шығаруға негіз болған Қазақстан Республикасы ҚПК-нің баптары қамтылуға тиіс.; қылмыстық іс фабуласының қысқаша сипаттамасы; жасырын тергеу әрекетін жүргізу қажеттілігінің негіздемесі; жасырын тергеу әрекетін жүргізу жоспарланып отырған адам, орын немесе зат туралы мәліметтер; жасырын тергеу әрекетін жүргізу мерзімі; жасырын тергеу әрекетін жүргізу тапсырылатын орган туралы мәліметтер.

Оған қатысты жасырын тергеу әрекеті жүргізілетін объектінің мағынасын ашып көрсетуді болдырмау мақсатында қаулыда осы деректердің орнына бүркеншік атын, шартты атауын көрсетуге жол беріледі. Құпиялылық талаптарын сақтай отырып, деректерді өзгерту туралы тиісті қаулы шығарылады, ол прокурормен келісіледі.

Жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу туралы қаулыларды есепке алу жасырын тергеу әрекеттерінің істерін есепке алу журналында жүргізіледі.

Жасырын тергеу әрекеттері сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның не тиісті қаулы шығаруға уәкілетті өзге де лауазымды адамдардың дәлелді қаулысының негізінде тергеу судьясының, соттың санкциясымен жүргізіледі. Санкция қылмыстар туралы тіркелген хабарламалар мен арыздар бойынша ғана беріледі.

Жасырын тергеу әрекетін жүргізу туралы қаулы ол шығарылғаннан кейін жиырма төрт сағат ішінде аталған тергеу әрекетін жүргізудің негізділігін растайтын материалдармен бірге тергеу судьясына ұсынылады. Жасырын тергеу әрекетін санкциялау сотқа тиісті қаулы келіп түскен кезден бастап он екі сағат ішінде жүргізіледі.

Қосымша материалдарды талап ету қажет болған жағдайда қаулыны белгіленген мерзімнен артық, бірақ жиырма төрт сағаттан аспайтын мерзімде қарауға жол беріледі. Шығарылған қаулы негізсіз болған жағдайда тергеу судьясы оны санкциялаудан бас тартады.

ЖТӨ жүргізу мерзімін ұзарту туралы қаулыны сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүргізетін адам ЖТӨ ұзарту мерзімі аяқталғанға дейін үш тәулік бұрын шығарады және санкция алу үшін тергеу судьясына ұсынылады.

Санкцияны беруден бас тартқан жағдайда уәкілетті бөлімше санкцияланбаған қаулының екі данасын ЖТӨІ-ке қоса тіркейді, ол дереу тоқтатылады.

Жасырын тергеу әрекетін санкциялау барысында ұсынылған ақпараттың дұрыстығына күмән болған кезде тергеу судьясы қаулыны санкциялап, жиырма төрт сағат ішінде оның заңдылығын іс жүргізу Прокурорының тексеруіне бастамашылық жасауға құқылы.

Іс жүргізу прокуроры бес тәулік ішінде тиісті тексеру жүргізуге және оның нәтижелері туралы тергеу судьясына хабарлауға міндетті. Егер тексеру арқылы жасырын тергеу әрекетін жүргізу туралы қаулының заңсыздығы анықталған жағдайда, прокурор тергеу судьясына тиісті өтініш енгізуге міндетті.

Осылайша, жасырын тергеу әрекеттерінің барлық түрлерін жүргізуге тек тергеу судьясы ғана санкция береді. Кәсіптік көмекті жүзеге асыратын адвокаттарға қатысты жасырын тергеу әрекеттерін жүргізуге тыйым салынады.

3. Жасырын тергеу әрекеттерінің нәтижелерін ұсыну тәртібі, оларды зерттеу және бағалау.

Санкциялануға жататын жасырын тергеу әрекеті отыз тәуліктен аспайтын мерзім жүргізіледі. Ұзарту қажет болған жағдайда өткізу мерзімі аяқталғанға дейін үш тәулік бұрын ұзарту туралы қаулы шығарылады, ол тергеу судьясының санкциясын алғаннан кейін орындау үшін уәкілетті органға жіберіледі.

Өткізудің жалпы мерзімін тергеу судьясы алты айға дейін ұзартуы мүмкін. Жасырын тергеу әрекеті тәуліктің кез келген уақытында және оны өткізудің бүкіл мерзімі ішінде үздіксіз жүзеге асырылуы мүмкін.

Жасырын тергеу әрекеті мен кез келген жедел-ізвестіру іс-шараларының басты мақсаты қылмыстарды анықтау, жолын кесу және ашу үшін маңызды нақты ақпаратты табу болып табылады. Алынған мәліметтер процеске құжаттау арқылы ғана енгізілуі мүмкін, оған көбінесе қылмысты ашу процесі, ең алдымен, алдын ала тергеу барысында дәлелдеу тәуелді болады. Жасырын тергеу әрекетін жүргізу аяқталғаннан кейін ІС үшін маңызы бар, оны жүргізу барысында алынған Барлық материалдар құпиялылықты сақтай отырып, сотқа дейінгі тергеу органына ілеспе хатпен беріледі.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру органы кез келген уақытта құқық қорғау немесе арнаулы мемлекеттік органның уәкілетті бөлімшесінен зерттеу, бағалау және тергеп-тексеру материалдарына қосу үшін өздері жүргізетін іс-шаралардың нәтижелерін талап етуге құқылы.

ЖТӨ аяқталғаннан кейін бес тәуліктен кешіктірмей, оларды жүргізу барысында алынған барлық материалдарды құпияландыруға жататын мәліметтердің ведомстволық тізбесіне сәйкес құпиялылық белгісін бере отырып, мөрленген түрде ЖТӨ бөлімшесі уәкілетті органның қызметкеріне жібереді, ол оларды сотқа дейінгі тергеп-тексеруді

жүргізетін адамға береді. Материалдар мемлекеттік құпиялар туралы қолданыстағы заңнамаға сәйкес құпиясыздандырылғаннан кейін ғана адамға беріледі. Материалдарға сондай-ақ ЖТӨ жүргізу туралы қаулы қоса тіркеледі. ЖТӨ нәтижелері туралы орындаушы бөлімше уәкілетті прокурорды ол аяқталған күннен бастап екі тәуліктен кешіктірмей жазбаша хабардар етеді. Жазбаша хабарлама құрамында:

- 1) оның жасалған күні, орны және уақыты;
- 2) ЖТӨ жүргізілген қылмыстық істің нөмірі;
- 3) қандай ЖТӨ және қандай мерзімде өткізілді;
- 4) ЖТӨ жүргізу туралы тапсырманы орындаған бөлімше;
- 5) тексерілетін іске қатысы бар нақты деректер, олардың қысқаша сипаттамасы

алынды ма және оған ЖТӨ нәтижелері берілді ма.

Жасырын тергеу әрекетінің нәтижелерін зерттеуді сотқа дейінгі тергеу органы Қазақстан Республикасы ҚПК 47-бабының және 124-бабының талаптарын сақтай отырып, қажет болған жағдайда анықтау органының маманы мен тиісті қызметкерін тарта отырып жүргізеді.

Жасырын тергеу әрекеттерінің нәтижелері Қазақстан Республикасы ҚПК 25, 125-баптарында көзделген ережелер бойынша бағаланады. Жасырын тергеу әрекеттерінің нәтижелерін зерттеу хаттамалары, дыбыс жазбалары мен бейнелерді жазу, фотосуреттер, ғылыми-техникалық құралдардың көмегімен тіркелген басқа да нәтижелер, алынған заттар мен құжаттар немесе олардың көшірмелері дәлелдеуде тергеу әрекеттерінің нәтижесінде алынған дәлелдемелермен тең пайдаланылады.

Егер дәлелдеуде қандай да бір адамның жасырын тіркелген сөздері немесе әрекеттері пайдаланылса, бұл адамнан міндетті түрде жауап алынуы тиіс. Адамды оның білуінсіз алынған нақты деректермен таныстыру кезінде бұл адамға жүргізілген жасырын тергеу әрекеті туралы олар тиісті адамды қаншалықты тікелей қозғайтындай шамада хабардар етіледі және Мемлекеттік құпияларды және заңмен қорғалатын өзге де құпияны жария етуді болдырмайды.

Тергеуші, анықтаушы қылмыстық процесте дәлелдемелік маңызы жоқ деп таныған жасырын тергеу әрекеттерінің нәтижелері тергеу материалдарына тігілмейді және құқық қорғау немесе арнаулы мемлекеттік органның уәкілетті бөлімшесінде бөтен адамдардың олармен танысу мүмкіндігін болдырмайтын жағдайларда іс бойынша түпкілікті шешім шығарылғанға дейін сақталады, содан кейін тиісті акт жасала отырып жойылады. Бұл туралы тиісті прокурор жасырын тергеу әрекеттерінің нәтижелері жойылған күнге дейін екі ай бұрын хабардар етілуге тиіс.

Өзіне қатысты жасырын тергеу әрекеттері жүргізілген адам мемлекеттік құпияларды және заңмен қорғалатын өзге де құпияны жария етуді болғызбайтын шекте оны тексеруге қоса тігілмеген мәліметтермен таныстыру туралы өтініш жасауға құқылы. Өтінішті тергеуші, анықтаушы, прокурор, ал істі сот қараған кезеңде келіп түскен кезде – судья қарайды.

Тергеуші, анықтаушы, прокурор, сот өтінішхатты қылмыстық процестегі материалдардың ықтимал мәнін және адам құқықтарының рұқсат етілген шектеулерін ескере отырып бағалайды. Тергеуші, анықтаушы, прокурор, егер бұл қылмыстық процеске тартылған қандай да бір адамның өміріне, денсаулығына немесе заңмен қорғалатын мүдделеріне елеулі қатер төндіруі мүмкін болса немесе егер бұл үшінші адамның жеке өмірінің құпиясын қозғайтын болса, жалпыға ортақ емес материалдармен танысу туралы өтінішті қанағаттандырудан бас тартуға құқылы.

Сөйлеспеген материалдармен танысқаннан кейін адам оларды қылмыстық іс материалдарына қоса тіркеу туралы өтініш жасай алады. Тергеушінің, анықтаушының, прокурордың өтінішті қанағаттандырудан бас тартуына Қазақстан Республикасы ҚПК 105, 106-баптарында көзделген тәртіппен шағым жасалуы мүмкін, судьяның бас тартуына істі сотта қарау аяқталған сот актісіне шағыммен бірге шағым жасалады.

Осылайша, жасырын тергеу әрекетін жүргізу фактісі туралы мәліметтер және оны жүргізу нәтижесінде алынған ақпарат жасырын тергеу әрекеті аяқталғанға дейін

құпия болып табылады, оларды жария еткені үшін лауазымды адамдар немесе оны жүргізуге тартылған адамдар заңда белгіленген жауаптылықта болады.

3. Жасырын тергеу әрекеттерінің нәтижелерін ұсыну тәртібі, оларды зерттеу және бағалау.

Санкциялануға жататын жасырын тергеу әрекеті отыз тәуліктен аспайтын мерзім жүргізіледі. Ұзарту қажет болған жағдайда өткізу мерзімі аяқталғанға дейін үш тәулік бұрын ұзарту туралы қаулы шығарылады, ол тергеу судьясының санкциясын алғаннан кейін орындау үшін уәкілетті органға жіберіледі.

Өткізудің жалпы мерзімін тергеу судьясы алты айға дейін ұзартуы мүмкін. Жасырын тергеу әрекеті тәуліктің кез келген уақытында және оны өткізудің бүкіл мерзімі ішінде үздіксіз жүзеге асырылуы мүмкін.

Жасырын тергеу әрекеті мен кез келген жедел-ізвестіру іс-шараларының басты мақсаты қылмыстарды анықтау, жолын кесу және ашу үшін маңызды нақты ақпаратты табу болып табылады. Алынған мәліметтер процеске құжаттау арқылы ғана енгізілуі мүмкін, оған көбінесе қылмысты ашу процесі, ең алдымен, алдын ала тергеу барысында дәлелдеу тәуелді болады. Жасырын тергеу әрекетін жүргізу аяқталғаннан кейін үшін маңызы бар, оны жүргізу барысында алынған барлық материалдар құпиялылықты сақтай отырып, сотқа дейінгі тергеу органына ілеспе хатпен беріледі.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру органы кез келген уақытта құқық қорғау немесе арнаулы мемлекеттік органның уәкілетті бөлімшесінен зерттеу, бағалау және тергеп-тексеру материалдарына қосу үшін өздері жүргізетін іс-шаралардың нәтижелерін талап етуге құқылы.

ЖТӨ аяқталғаннан кейін бес тәуліктен кешіктірмей, оларды жүргізу барысында алынған барлық материалдарды құпияландыруға жататын мәліметтердің ведомстволық тізбесіне сәйкес құпиялылық белгісін бере отырып, мөрленген түрде ЖТӨ бөлімшесі уәкілетті органның қызметкеріне жібереді, ол оларды сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүргізетін адамға береді. Материалдар мемлекеттік құпиялар туралы қолданыстағы заңнамаға сәйкес құпиясыздандырылғаннан кейін ғана адамға беріледі. Материалдарға сондай-ақ ЖТӨ жүргізу туралы қаулы қоса тіркеледі. ЖТӨ нәтижелері туралы орындаушы бөлімше уәкілетті прокурорды ол аяқталған күннен бастап екі тәуліктен кешіктірмей жазбаша хабардар етеді. Жазбаша хабарлама құрамында:

- 1) оның жасалған күні, орны және уақыты;
- 2) ЖТӨ жүргізілген қылмыстық істің нөмірі;
- 3) қандай ЖТӨ және қандай мерзімде өткізілді;
- 4) ЖТӨ жүргізу туралы тапсырманы орындаған бөлімше;
- 5) тексерілетін іске қатысы бар нақты деректер, олардың қысқаша сипаттамасы

алынды ма және оған ЖТӨ нәтижелері берілді ма.

Жасырын тергеу әрекетінің нәтижелерін зерттеуді сотқа дейінгі тергеу органы Қазақстан Республикасы ҚДЖК 47-бабының және 124-бабының талаптарын сақтай отырып, қажет болған жағдайда анықтау органының маманы мен тиісті қызметкерін тарта отырып жүргізеді.

Жасырын тергеу әрекеттерінің нәтижелері Қазақстан Республикасы ҚДЖК 25, 125-баптарында көзделген ережелер бойынша бағаланады. Жасырын тергеу әрекеттерінің нәтижелерін зерттеу хаттамалары, дыбыс жазбалары мен бейнелерді жазу, фотосуреттер, ғылыми-техникалық құралдардың көмегімен тіркелген басқа да нәтижелер, алынған заттар мен құжаттар немесе олардың көшірмелері дәлелдеуде тергеу әрекеттерінің нәтижесінде алынған дәлелдемелермен тең пайдаланылады.

Егер дәлелдеуде қандай да бір адамның жасырын тіркелген сөздері немесе әрекеттері пайдаланылса, бұл адамнан міндетті түрде жауап алынуы тиіс. Адамды оның білуінсіз алынған нақты деректермен таныстыру кезінде бұл адамға жүргізілген жасырын тергеу әрекеті туралы олар тиісті адамды қаншалықты тікелей қозғайтындай шамада хабардар етіледі және Мемлекеттік құпияларды және заңмен қорғалатын өзге де құпияны

жария етуді болдырмайды.

Тергеуші, анықтаушы қылмыстық процесте дәлелдемелік маңызы жоқ деп таныған жасырын тергеу әрекеттерінің нәтижелері тергеу материалдарына тігілмейді және құқық қорғау немесе арнаулы мемлекеттік органның уәкілетті бөлімшесінде бөтен адамдардың олармен танысу мүмкіндігін болдырмайтын жағдайларда іс бойынша түпкілікті шешім шығарылғанға дейін сақталады, содан кейін тиісті акт жасала отырып жойылады. Бұл туралы тиісті прокурор жасырын тергеу әрекеттерінің нәтижелері жойылған күнге дейін екі ай бұрын хабардар етілуге тиіс.

Өзіне қатысты жасырын тергеу әрекеттері жүргізілген адам мемлекеттік құпияларды және заңмен қорғалатын өзге де құпияны жария етуді болғызбайтын шекте оны тексеруге қоса тігілмеген мәліметтермен таныстыру туралы өтініш жасауға құқылы. Өтінішті тергеуші, анықтаушы, прокурор, ал істі сот қараған кезеңде келіп түскен кезде – судья қарайды.

Тергеуші, анықтаушы, прокурор, сот өтінішхатты қылмыстық процестегі материалдардың ықтимал мәнін және адам құқықтарының рұқсат етілген шектеулерін ескере отырып бағалайды. Тергеуші, анықтаушы, прокурор, егер бұл қылмыстық процеске тартылған қандай да бір адамның өміріне, денсаулығына немесе заңмен қорғалатын мүдделеріне елеулі қатер төндіруі мүмкін болса немесе егер бұл үшінші адамның жеке өмірінің құпиясын қозғайтын болса, жалпыға ортақ емес материалдармен танысу туралы өтінішті қанағаттандырудан бас тартуға құқылы.

Сөйлеспеген материалдармен танысқаннан кейін адам оларды қылмыстық іс материалдарына қоса тіркеу туралы өтініш жасай алады. Тергеушінің, анықтаушының, прокурордың өтінішті қанағаттандырудан бас тартуына Қазақстан Республикасы ҚПК 105, 106-баптарында көзделген тәртіппен шағым жасалуы мүмкін, судьяның бас тартуына істі сотта қарау аяқталған сот актісіне шағыммен бірге шағым жасалады.

Осылайша, жасырын тергеу әрекетін жүргізу фактісі туралы мәліметтер және оны жүргізу нәтижесінде алынған ақпарат жасырын тергеу әрекеті аяқталғанға дейін құпия болып табылады, оларды жария еткені үшін лауазымды адамдар немесе оны жүргізуге тартылған адамдар заңда белгіленген жауаптылықта болады.

Қорытынды

Жасырын тергеу әрекеттері өз мәні бойынша басым көпшілікте жаңа атау алған және сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыру кезінде тергеушіге жүргізу құқығы берілген жедел-ізвестіру іс-шаралары болып табылады. Егер бұрын жедел іс-шараларды қылмыстық істі тергеу кезінде жедел-ізвестіру қызметі туралы заң бойынша тиісті жедел бөлімшелердің қызметкерлері қылмыстық сот ісін жүргізуді сүйемелдеу ісі шеңберінде жүргізсе, енді бұл рәсімді ҚПК-нің жеке басшысы регламенттейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодекс 2014 жылғы 4 сәуір № 231-V (25.05.2020 толық және өзгер.).
2. Жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2014 жылғы 12 желтоқсандағы № 565, Қазақстан Республикасы Мемлекеттік күзет қызметі бастығының 2014 жылғы 15 желтоқсандағы № 146, Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі төрағасының 2014 жылғы 12 желтоқсандағы № 62, Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитеті төрағасының 2014 жылғы 18 желтоқсандағы № 416, Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2014 жылғы 12 желтоқсандағы № 892 бірлескен бұйрығы (20.04.2018 берілген өзгерістермен).
3. Құқық қорғау органдардың құқық қорғау, арнаулы мемлекеттік және өзге де органдардың ақпарат алмасу жүйесінен жария емес тергеу әрекеттері мен жедел-ізвестіру қызметін жүргізу үшін, сондай-ақ өздеріне жүктелген өзге де міндеттерді шешу үшін қажетті ақпаратты алу қағидалары мен негіздерін бекіту туралы Қазақстан Республикасы

Бас Прокурорының 2015 жылғы 21 желтоқсандағы № 150, Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2015 жылғы 31 желтоқсандағы № 1119, Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2015 жылғы 30 желтоқсандағы № 733 және Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері министрінің 2015 жылғы 30 желтоқсандағы № 21 бірлескен бұйрығы (2017.18.04. берілген өзгерістер мен толықтырулармен).

4. Журсимбаев С.К. Организация досудебного расследования (уголовных правонарушений) в Республике Казахстан. Учебник: Алматы, 2015. – 528 с.

5. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан: конспект лекций / под общ. ред. Б.Х. Толеубековой. – Алматы: Жеті жарғы, 2016. – 392 с.

6. Лакбаев К.С., Нургалиев Б.М. Негласные следственные действия: история, понятие, проблемы, перспективы // Актуальные проблемы использования ситуационного подхода в юридической науке и правоприменительной деятельности: материалы международной научно-практической конференции 2-3 ноября 2012 года. – Калининград: Балтийский федеральный университет им. И. Канта, 2012. – С. 162-165.

7. Адамжанов Е.С. Теоретические основы производства негласных следственных действий: дис. ... маг. юрид. наук. – Караганда, 2013. – 87 с.

8. Абиш С. Негласные следственные действия и их соотношение с оперативно-розыскной деятельностью // журнал «Предупреждение преступности». - №2 (50) 2014. - С. 55-58.

9. Амирханов Б.К. Негласные следственные действия, ограничивающие конституционное право на неприкосновенность частной жизни, личную и семейную тайну, тайну переписки, телефонных переговоров, почтовых, телеграфных и иных сообщений // Сб. мат. межд. науч. практ. конф. «Аубакировские чтения». – Алматы: Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, 2017. – 47-53.

10. Биятов Т.К., Досанова М.М. К вопросу о понятии «негласные следственные действия» по УПК Республики Казахстан // Сб. мат. межд. науч. практ. конф. «Аубакировские чтения». – Алматы: Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, 2017. – 95-98.

№ 10 дәріс. Сотқа дейінгі тергеу барысында процестік мәжбүрлеу шараларын қолдану

Дәріс жоспары:

1. Іс жүргізушілік мәжбүрлеу шараларының түсінігі, белгілері және түрлері.
2. Күдіктіні ұстаудың теориялық негіздері.
3. Бұлтартпау шаралары: түсінігі, түрлері және іс жүргізу тәртібі.
4. Іс жүргізушілік мәжбүрлеудің өзге де шараларын қолдану тәртібі.

Кіріспе

Мемлекеттік қызметтің барлық түрлерінің ішінде қылмыстық сот ісін жүргізу басқалардан көп жеке өмір саласына басып кіріп, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын шектейді. Бұл қылмыстық процестің жариялылығымен байланысты. Қоғам мен мемлекеттің мүдделері қылмыстық іс бойынша шындықты анықтау, кінәлілерді жауапқа тарту, мүдделі тұлғалардың ықтимал қарсылықтарын еңсеру нәтижесінде жеке тұлғалардың құқықтарына қысым жасалуы мүмкін. Процесті жүргізуші органдар айыпталушыны қамауға алады, куәні немесе жәбірленушіні мәжбүрлеп алып қояды, тұрғын үйге тінту жүргізеді, мүлікті қамауға алады, телефон арқылы сөйлесуді және т.б. бақылайды.

Процестік мәжбүрлеу шаралары қылмыстық процесте жария және жеке мүдделердің арақатынасының индикаторы болып табылады және оның түрлері бойынша айтарлықтай ерекшеленеді.

1. Іс жүргізушілік мәжбүрлеу шараларының түсінігі, белгілері және

түрлері.

Бостандыққа және жеке қол сұғылмаушылыққа құқық кез келген демократиялық қоғамның маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Сонымен бірге, қылмысқа қарсы күрес мүдделері, заңға мойынсұнушы азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау қылмыс жасаған адамдарға батыл шаралар қолдануды талап етеді.

Іс жүргізушілік мәжбүрлеу шаралары-бұл қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысушылар болып табылатын адамның және азаматтың (жеке тұлғаның) құқықтары мен бостандықтарын шектейтін, осы адамдардың заңсыз іс-әрекеттерінің жолын кесу және қылмыстық іс бойынша іс жүргізудің тиісті режимін жасау мақсатында қолданыстағы заңнамада бекітілген алдын алу сипатындағы шаралар.

Процестік мәжбүрлеу шаралары қылмыстық іс жүргізу заңнамасына сәйкес үш түрге бөлінеді: күдіктіні ұстау, бұлтартпау шаралары, өзге де процестік мәжбүрлеу шаралары.

Қылмыстық іс жүргізу мәжбүрлеу шаралары мынадай негізгі белгілермен айқындалады.

1. Мәжбүрлеу, ең алдымен, еркін ерік білдіруге (мәжбүрлеу – бір нәрсе жасауға мәжбүр ету) қарсы тұрады. Сондықтан мәжбүрлеудің мәні-бұл процеске қатысушылардың ерік-жігері мен қалауымен қатар жүзеге асырылады. Осыған байланысты мәжбүрлеу мәжбүрлеу элементтерінен айыру үшін субъектінің өзіне жүктелген міндеттерге психикалық қатынасы түріндегі критерий пайдаланылады. Міндетті ерікті түрде орындау мәжбүрлеуді болдырмайды. Мұндай тәсіл сендіру әдісі ізделіп отырған нәтижеге жетпеген кезде, мәжбүрлеуді айрықша пайдалану қажеттілігін атап көрсетеді. Осылайша, мәжбүрлеу шараларына мүдделі тұлғалардың еркіне қарсы жүзеге асырылатын іс жүргізу әрекеттері мен шешімдері жатады.

2. Іс жүргізу мәжбүрлеуі – мемлекеттік мәжбүрлеудің бір түрі. Оны қолдану субъектісі осы іс бойынша қылмыстық сот ісін жүргізуді жүзеге асыратын мемлекеттік орган немесе лауазымды адам, ал объект – жеке тұлғалар (жеке немесе заңды) болып табылады. Мәселен, процестік мәжбүрлеу жәбірленушінің шешімі бойынша қолданылмайды. Заңсыз актілердің күшін жою лауазымды адамдарға жолданған, сондықтан да процессуалдық мәжбүрлеу шарасы болып саналмайды. Егер лауазымды адам іс жүргізу шешімін орындамаса, онда мәжбүрлеу оған заңды бұзған азамат ретінде қолданылады.

3. Қылмыстық іс жүргізу мәжбүрлеу шаралары мемлекеттік мәжбүрлеудің басқа түрлерінен олардың қылмыстық іс жүргізу құқығымен реттеледі, қылмыстық процестің бір бөлігі болып табылады. Бұл белгімен бұл шаралар қылмыстық жазадан, әкімшілік, тәртіптік, азаматтық-құқықтық және басқа да мәжбүрлеуден ерекшеленеді.

4. Процестік мәжбүрлеу шараларын қылмыстық іс жүргізу санкциялары мен қылмыстық іс жүргізу жауаптылығы ұғымдарынан ажырату қажет. Санкция-бұл норманың диспозициясын бұзу нәтижесі ретінде мәжбүрлеудің нормативтік анықтамасы. Процестік мәжбүрлеу шаралары алдын алу мақсаттарында қандай да бір құқық нормасының диспозициясын бұзбай (оған тыйым салу арқылы азаматтық талап қоюды қамтамасыз ету) жойылуы мүмкін. Сонымен қатар барлық Санкциялар мәжбүрлі түрде жүзеге асырылмайды. Санкциялар қылмыстық іс жүргізу жауапкершілігін-іс жүргізу нормаларын бұзушыға оның әрекеттерін ресми теріс бағалауға байланысты ықпал етуді көздейді. Мұндай жауапкершілік іс жүргізу мәжбүрлеу шараларымен сәйкес келмейді.

Процестік мәжбүрлеу шараларын қолданудың жалпы негізі мен шегі сот төрелігінің мақсаттарына қол жеткізу, қылмыстық сот ісін жүргізудің белгіленген тәртібін және үкімді тиісінше орындауды қамтамасыз ету болып табылады. Іс жүргізу шаралары Іс қозғалысы үшін кедергілердің нақты немесе нақты пайда болуы мүмкін болғанда ғана қолданылады.

Іс жүргізу мәжбүрлеу шараларын қолданудың жалпы шарттары:

- 1) СДТБТ-да қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы ақпаратты тіркеудің болуы;
- 2) тиісті қолдану субъектісі (істі өзінің іс жүргізуіне қабылдаған, қарсылық

білдіруге жатпайтын тиісті лауазымнан тұратын));

3) тиісті объект (қылмыстық іс жүргізу заңының күші қолданылатын адамдар).

Өзінің мақсаты бойынша қылмыстық іс жүргізу мәжбүрлеу шаралары бұлтартпау, құқыққа қарсы мінез-құлықтың алдын алу құралдарына және тиісінше орындауды қамтамасыз ету құралдарына бөлінуі мүмкін.

Осылайша, қылмыстық іс жүргізу мәжбүрлеу шараларын қылмыстық іс бойынша іс жүргізуді жүргізуші органдардың қылмыстық іс жүргізу құқығымен көзделген іс жүргізу әрекеттері мен шешімдері, процеске басқа қатысушылардың құқықтарын олардың еркінен басқа шектейтін деп айқындауға болады.

2. Күдіктіні ұстаудың теориялық негіздері.

Күдіктілерді мәжбүрлеудің алдын алу шаралары институттарының бірі ретінде ұстау, адамдардың қылмысқа қатыстылығын анықтау мақсатында, адамдардың қылмысқа қатыстылығын анықтау мақсатында, бүгінгі күні өзінің мақсатқа сай екендігін күмән тудырмайды. Қылмыстық құқық бұзушылық жасады деп күдіктіні ұстау-қылмыстық қудалау органы қылмыстың жолын кесу және оған күзетпен ұстау түрінде бұлтартпау шарасын қолдану туралы мәселені шешу мақсатында немесе адам жасырынуы не неғұрлым ауыр әрекет жасауы мүмкін деп пайымдауға негіздер бар қылмыстық теріс қылық бойынша іс жүргізуді қамтамасыз ету үшін қолданатын процестік мәжбүрлеу шарасы. Ол объективті ақталуы және тек қана қылмыстық сот төрелігінің міндеттеріне қол жеткізуге бағытталуы тиіс.

Қылмыстық қудалау органының лауазымды адамы мынадай негіздердің бірі болған кезде бас бостандығынан айыру түріндегі жаза тағайындалуы мүмкін қылмыс жасады деп сезікті адамды ұстауға құқылы:

1) бұл адам қылмыс жасаған кезде немесе тікелей оны жасағаннан кейін ұсталған кезде;

2) куәгерлер (куәлар), оның ішінде жәбірленушілер осы адамды қылмыс жасаған ретінде тікелей көрсетсе не бұл адамды Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 130-бабында көзделген тәртіппен ұстаса;

3) осы адамда немесе оның киімінде, оның жанында немесе оның тұрғын үйінде қылмыстың айқын іздері табылса;

4) заңға сәйкес алынған жедел-іздістіру қызметінің және (немесе) жасырын тергеу әрекеттерінің материалдарында адамға қатысты өзі жасаған немесе дайындалып жатқан қылмыс туралы анық деректер болған жағдайларда, қылмыстық қудалау органы бас тартады.

Қылмыс жасады деген күдік бойынша адамдарды ұстау, Қазақстан Республикасы ҚПК 128-бабы 2-бөлігінің 1-тармағында көзделген негіздерді қоспағанда, қажетті кезек күттірмейтін тергеу әрекеттері жүргізілгеннен кейін жүргізіледі.

Адамды қылмыстық құқық бұзушылық жасады деп күдіктеуге негіз беретін өзге де деректер болған кезде, ол, егер бұл адам жасырынуға әрекет еткен не оның тұрақты тұратын жері болмаған немесе күдіктінің жеке басы анықталмаған не сотқа күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасына санкция беру туралы өтініш жіберілген жағдайда ғана ұсталынуы мүмкін.

Адамды қылмыстық құқық бұзушылық жасады деген күдік бойынша ұстау кезінде қылмыстық қудалау органының лауазымды адамы адамға қандай қылмыстық құқық бұзушылық жасады деген күдік бойынша ұсталғанын ауызша хабарлайды, оған қорғаушыны шақыру құқығын, үнсіздікті сақтау құқығын және оның айтқаны оған қарсы сотта қолданылуы мүмкін екендігін түсіндіреді. Егер ұсталған адам қазақ және (немесе) орыс тілдерін білмесе, оның құқықтарын түсіндіру күдікті ретінде жауап алу басталғанға дейін аудармашының және қорғаушының қатысуымен жүзеге асырылады, бұл туралы жауап алу хаттамасында белгі жасалады.

Қазақстан Республикасы ҚПК 129-бабының 1-бөлігінде көрсетілген мерзімде анықтау органының лауазымды адамы, анықтаушы, тергеуші ұстау хаттамасын жасайды.

Күдікті тиісті өтінішті берген кезде оның денсаулығының жалпы жай-күйін және дене жарақатының болуын анықтау үшін куәландырылуға жатады. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам жүргізілген ұстап алу туралы прокурорға жазбаша хабарлауға міндетті.

Адам қылмыс жасады деген күдік бойынша қырық сегіз сағаттан аспайтын мерзімге, ал кәмелетке толмаған адам - жиырма төрт сағаттан аспайтын мерзімге ұсталуы мүмкін.:

- 1) аса ауыр қылмыс жасады деген күдік бойынша ұстау;
- 2) террористік немесе экстремистік қылмыс жасады деген күдік бойынша ұстау;
- 3) жаппай тәртіпсіздік барысында қылмыс жасады деген күдік бойынша ұстау;
- 4) қылмыстық топ құрамында қылмыс жасады деген күдік бойынша ұстау;
- 5) есірткі құралдарының, психотроптық заттардың, прекурсорлардың және олардың аналогтарының заңсыз айналымына байланысты қылмыстар жасады деген күдік бойынша, кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігіне қарсы ұсталған, сондай-ақ адам өліміне әкеп соққан қасақана қылмыс;

б) шалғайлығы немесе тиісті қатынас жолдарының болмауы салдарынан, сондай-ақ төтенше жағдай немесе төтенше жағдай жағдайларында адамды тергеу судьясына уақтылы жеткізуді қамтамасыз ету мүмкін болмаған жағдайларда жүргізіледі.

Осылайша, күдіктіні ұстау-анықтау органы, анықтаушы, тергеуші немесе прокурор қолданатын, қылмыс жасады деп күдік келтірілген адамды қозғамнан қысқа мерзімді оқшаулаудан тұратын іс жүргізушілік мәжбүрлеу шарасы.

3. Бұлтартпау шаралары: түсінігі, түрлері және іс жүргізу тәртібі.

Бұлтартпау шарасы - бұл бір жағынан күдіктінің (айыпталушының) тиісті мінез-құлқына және оның қылмыстық қудалау органына және сотқа шақырулар бойынша уақтылы келуіне кепілдік беру үшін қылмыстық сот ісін жүргізуді тиімді жүзеге асыруды қамтамасыз етуге және екінші жағынан олардың құқықтары мен бостандықтарын тиісті қорғауды қамтамасыз етуге бағытталған мәжбүрлеудің алдын алу шараларының бір ғана институттарының бірі. Айыпталушыға бір ғана бұлтартпау шарасы қолданылуы мүмкін.

Бұлтартпау шаралары:

- 1) ешқайда кетпеу және тиісті мінез-құлық туралы қолхат;
- 2) жеке кепілгерлік;
- 3) әскери қызметшіні әскери бөлім қолбасшылығының бақылауына беру;
- 4) кәмелетке толмағанды қарауға беру;
- 5) кепіл;
- 6) үйде қамауда ұстау;
- 7) күзетпен ұстау.

Қажет болған кезде әскери қызметшіні әскери бөлім қолбасшылығының бақылауына беруді және күзетпен ұстауды қоспағанда, бұлтартпау шарасы қолданылған адамға қатысты электрондық бақылау құралдары қолданылуы мүмкін. Күдіктіге, айыпталушыға электрондық бақылау құралдарын қолдану және олардың тағайындалуын түсіндіру туралы бұлтартпау шарасын қолдану туралы қаулыда белгі жасалады.

Күдіктіге қатысты бұлтартпау шарасы Қазақстан Республикасы ҚПК 139-бабында көзделген жағдайларды қоспағанда, оның әрекетін саралау туралы қаулы шығарылғаннан кейін ғана қолданылады.

Күзетпен ұстауға байланысты емес бұлтартпау шарасын қолдану кезінде күдіктіге, айыпталушыға, сотталушыға тиісті мінез-құлықты қамтамасыз ету үшін мынадай бір немесе бірнеше міндеттер жүктелуі мүмкін:

- 1) сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамға, прокурорға не сотқа олар белгілеген уақытта келуге;
- 2) қылмыстық процесті жүргізуші органның рұқсатынсыз тұрақты немесе уақытша тұрғылықты жерінен шықпауға;
- 3) қылмыстық процесті жүргізуші адамды, прокурорды тұрғылықты жерінің,

жұмыс орнының өзгергені туралы хабардар етуге;

4) белгілі бір адамдармен қарым-қатынас жасамауға және белгілі бір орындарға баруға;

5) есірткі немесе алкоголь тәуелділігінен емдеу курсынан өту;

6) электрондық бақылау құралдарын алып жүруге құқығы бар.

Құқық қолдану тәжірибесіндегі ең көп таралған бұлтартпау шарасы ешқайда кетпеу туралы қолхат болып табылады.

Ешқайда кетпеу және тиісті мінез-құлық туралы қолхат қылмыстық процесті жүргізуші органның күдіктіден, айыпталушыдан анықтаушының, тергеушінің немесе соттың рұқсатынсыз тұрақты немесе уақытша тұрғылықты жерінен кетпеу, сотта істі тергеуге және талқылауға кедергі келтірмеу, қылмыстық процесті жүргізуші органның шақыруы бойынша белгіленген мерзімде келуге жазбаша міндеттеме алуынан тұрады.

Жеке кепілгерлік сенім артушы адамдардың күдіктінің немесе айыпталушының тиісті мінез-құлқы және олардың қылмыстық процесті жүргізуші органның шақыруы бойынша келуі үшін қол жетімділігі туралы жазбаша міндеттеме қабылдауынан тұрады.

Әскери қызметшіні әскери бөлім қолбасшылығының бақылауына беру әскери қызметшілер мен оқу жиындарына шақырылған әскери міндеттілер болып табылатын адамдарға қатысты ғана бұлтартпау шарасы ретінде қолданылуы мүмкін.

Кәмелетке толмаған адамды ата-анасының, қорғаншыларының, қамқоршыларының немесе сенімге лайық басқа да адамдардың, сондай-ақ ол орналасқан арнаулы мекеме әкімшілігінің қарауына беру аталған адамдардың бірінің кәмелетке толмағанның тиісті мінез-құлқын және оның қылмыстық процесті жүргізуші органның шақыруы бойынша келуін қамтамасыз етуге, оның ішінде оның үйден тыс жерде болуын шектеуге, қылмыстық процесті жүргізуші органның рұқсатынсыз басқа жерлерге кетуіне жол бермеуге жазбаша міндеттеме қабылдаудан тұрады.

Кепіл-қамауға алуды қолдану орынсыз, ал басқа да бұлтартпау шаралары адамның ықтимал тиісті мінез-құлқын болдырмау үшін жеткіліксіз болған кезде күдіктінің немесе айыпталушының қылмыстық процесті жүргізуші органның шақыруы бойынша келуін қамтамасыз ету үшін қолданылатын бұлтартпау шараларының бірі.

Кепіл мөлшері күдіктінің ауырлығы, күдіктінің, айыпталушының жеке басы, қылмыстық әрекеттің сипаты, кепіл берушінің мүліктік жағдайы ескеріле отырып айқындалады және одан кем болмауға тиіс:

– онша ауыр емес қылмыс жасады деген күдік болған кезде-АЕК елу еселенген мөлшері;

– орташа ауырлықтағы абайсыз қылмыс жасады деген күдікпен-стапятидесятидес еселенген айлық есептік көрсеткіштің мөлшері;

– орташа ауырлықтағы қасақана қылмыс жасады деген күдік болған кезде-АЕК екі жүз елу еселенген мөлшері;

– ауыр қылмыс жасады деген күдік болған жағдайда - бес жүз еселік айлық есептік көрсеткіштің мөлшерінде айыппұл салынады.

Ерекше жағдайларда кепіл мөлшері төменгі мөлшерден төмен қолданылуы мүмкін не осы сомаға баламалы өзге де мүлік қабылдануы мүмкін.

Кепілді қабылдау, сақтау, өткізу және мемлекет кірісіне айналдыру қағидалары Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 21 қарашадағы № 1219 қаулысымен бекітілген.

Үйде қамап ұстау-бұл қамауға алу түріндегі бұлтартпау шарасын таңдауға мүмкіндік беретін жағдайлар болған кезде, бірақ адамды толық оқшаулау қажет болмаса немесе жасы, денсаулық жағдайы, отбасы жағдайы және басқа да мән-жайлар ескеріле отырып, орынсыз болған кезде күдіктіге қолданылатын бұлтартпау шарасы.

Үйқамақ түріндегі бұлтартпау шарасын орындау Қағидалары Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының және қылмыстық қудалау органдарының басқа да басшыларының 2014 жылғы 2 қыркүйектегі № 86 Бірлескен бұйрығымен бекітілген.

Іс жүргізу шаралар жүйесінде күзетпен ұстау ерекше орын алады, өйткені

мемлекеттік мәжбүрлеудің неғұрлым өткір нысандарының бірі болып табылады. Бұлтартпау шарасы ретінде күзетпен ұстау тек соттың санкциясымен және заңмен кемінде үш жыл мерзімге бас бостандығынан айыру түріндегі жаза көзделген қылмыс жасағаны үшін күдіктіге, айыпталушыға, сотталушыға қатысты ғана қолданылады. Ерекше жағдайларда бұл бұлтартпау шарасы заңмен бас бостандығынан айыру түріндегі жаза көзделген қылмыс жасаған күдіктіге, айыпталушыға, сотталушыға қатысты, егер ол үшін заңда бес жылдан кем мерзімге бас бостандығынан айыру жазасы көзделген болса, қолданылуы мүмкін.:

- 1) оның Қазақстан Республикасының аумағында тұрақты тұратын жері жоқ;
- 2) оның жеке басы анықталмаған;
- 3) ол бұрын тандалған бұлтартпау шарасын немесе процестік мәжбүрлеу шарасын бұзса;
- 4) ол қылмыстық қудалау органдарынан немесе соттан жасырынуға тырысты немесе жасырынса;
- 5) ол ұйымдасқан топтың немесе қылмыстық қоғамдастықтың (қылмыстық ұйымның) құрамында қылмыс жасады деп күдік келтірілсе;);
- 6) оның бұрын жасалған ауыр немесе аса ауыр қылмысы үшін соттылығы бар;
- 7) оның қылмыстық іс-әрекетті жалғастыруы туралы деректер бар.

Осылайша, мемлекет заңды және негізді түрде сайлау мен бұлтартпау шараларын қолдануға кепілдік беруге міндетті. Бұл бұлтартпау шараларының заңнамалық тізбесімен, заңда әрбір таңдалған бұлтартпау шараларын қолдану негіздерін, шарттары мен тәртібін белгілеумен, бұлтартпау шараларын қолданудың нақты және дәл шекараларын анықтаумен қамтамасыз етіледі.

4. Іс жүргізушілік мәжбүрлеудің өзге де шараларын қолдану тәртібі.

Қолданыстағы заңнамада ұстау және бұлтартпау шараларымен қатар іс жүргізушілік мәжбүрлеудің өзге де шаралары көзделген. Мұндай шараларды қолданудың мақсаты қылмыстық сот ісін жүргізудің заңда белгіленген тәртібін, сондай-ақ үкімді тиісінше орындауды қамтамасыз ету болып табылады.

Қолдану объектісіне байланысты іс жүргізу мәжбүрлеудің өзге де шараларының түрлері:

- күдіктіге, айыпталушыға ғана қолданылатын: келу туралы міндеттеме, күштеп әкелу, қызметінен уақытша шеттету, мүлікке тыйым салу, жақындауға тыйым салу.
- куәға, жәбірленушіге және өзге де қатысушыларға қолданылатын-келу туралы міндеттеме, күштеп әкелу, ақшалай өндіріп алу.

Жетек. Шақыру бойынша дәлелсіз себептермен келмеген жағдайда күдікті, айыпталушы, сотталушы, сондай-ақ куә, жәбірленуші сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның дәлелді қаулысы бойынша алып келуге (мәжбүрлеп жеткізуге) ұшырауы мүмкін. Шақыру туралы тиісінше хабардар етілген адамның келмеуінің дәлелді себептері: адамның келу мүмкіндігінен айыратын ауруы, жақын туыстарының қайтыс болуы, табиғи апаттар, адамды белгіленген мерзімде келу мүмкіндігінен айыратын өзге де себептер болып танылады. Шақыру бойынша белгіленген мерзімде келуге кедергі келтіретін дәлелді себептердің болуы туралы күдікті, айыпталушы, сотталушы, сондай-ақ куә мен жәбірленуші өздері шақырылған органды хабардар етуге міндетті. Жетек түнгі уақытта жүргізілуі мүмкін емес.

Лауазымнан уақытша шеттету. Сотқа дейінгі тергеп-тексеру кезінде тергеу судьясы немесе сот ісін жүргізу кезінде сот айыпталушыны, сотталушыны, сондай-ақ күдіктінің қызметінен шеттетуге, күдіктінің әрекетін саралау туралы қаулы шығарылғаннан кейін, осы лауазымда қалып, ол істі сотта тергеуге және талқылауға, қылмыспен келтірілген залалдың орнын толтыруға кедергі келтіреді немесе осы қызметте болуына байланысты қылмыстық қызметпен айналысуды жалғастыруға құқылы., күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасын таңдау үшін негіздер болмаған кезде.

Ақшалай өндіріп алу. Іс жүргізу міндеттерін орындамағаны және сот отырысында Тәртіпті бұзғаны үшін жәбірленушіге, куәға, маманға, аудармашыға және адвокатты, прокурорды және сотталушыны қоспағанда, өзге де адамдарға Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 160-бабында белгіленген мөлшерде және тәртіппен ақшалай өндіріп алу қолданылуы мүмкін.

Мүлікке тыйым салу. Үкімнің азаматтық талап қою, басқа да мүліктік жазалар немесе мүлікті ықтимал тәркілеу бөлігінде орындалуын қамтамасыз ету мақсатында сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам мүлікке тыйым салу жөнінде шаралар қолдануға міндетті.

Жақындауға тыйым салу. Жақындауға тыйым салу күдіктіні, айыпталушыны, сотталушыны оларды қорғау мақсатында күдіктіні, айыпталушыны, сотталушыны іздестіруді, қудалауды, оған баруды, телефон арқылы сөйлесуді жүргізуді және жәбірленушімен және іске қатысушы өзге де адамдармен өзге де тәсілдермен сөйлесуді шектеуден тұрады. Жақындауға тыйым салуға тергеу судьясы санкция береді не оны сот қолданады.

Осылайша, қылмыстық іс жүргізу мәжбүрлеудің өзге де шаралары деп оған уәкілетті лауазымды адамдар мен мемлекеттік органдар қылмыстық сот ісін жүргізу саласында қолданылатын, айыпталушыларға, сезіктілерге және қылмыстық процеске қатысатын өзге де адамдарға қатысты негіздер болған кезде және заңда белгіленген тәртіппен қылмыстық іс жүргізу заңында көзделген мәжбүрлеп сипаттағы іс жүргізу құралдары түсініледі., қылмыстық істі табысты тергеу және шешу және қылмыстық сот ісін жүргізудің өзге де міндеттерін орындау мақсатында олардың заңсыз іс-әрекеттерінің алдын алу және жолын кесу үшін қолданылады.

Қорытынды

Қылмыстық іс жүргізу мәжбүрлеу шаралары азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын шектейтіндіктен, оларды қолданудың заңдылығы мен негізділігін қамтамасыз ететін сенімді іс жүргізу-құқықтық кепілдіктер қажет. Құқықтық мемлекетте іс жүргізушілік мәжбүрлеу шараларын қолдану азаматтардың құқықтарын шектеудің нақты қажеттігінен туындаған қаншалықты маңызды мәнге ие. Процестік мәжбүрлеу шаралары заңда көрсетілген негіздер болған кезде ғана қолданылуы мүмкін, олар мәжбүрлеп ықпал ету қажеттігін растайтын нақты мән-жайлар түсінілетін заңда көрсетілген негіздер болған кезде ғана қолданылуы мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Журсимбаев С.К. Организация досудебного расследования (уголовных правонарушений) в Республике Казахстан. Учебник: Алматы, 2015. – 528 с.
2. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан: конспект лекций / под общ. ред. Б.Х. Төлеубековой. – Алматы: Жеті жарғы, 2016. – 392 с.
3. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. Общая часть: учебник / О.Т. Сейтжанов, А.В. Брылевский, С.Н. Бачурин и др. – Костана: Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева, 2016. – 197 с.
4. Ахпанов А.Н. Проблемы уголовно-процессуального принуждения в стадии предварительного расследования. - Алматы: Жеті жарғы, 1997.
5. Капсалямов К.Ж. Меры пресечения в системе уголовного преследования. - Астана, 2004.
6. Уголовный процесс: учебник / Отв. ред. А.В. Гриненко. – 2-е изд. перераб. – М.: Норма, 2009. – 496 с.
7. Копылова О.П. Меры принуждения в уголовном процессе: учебное пособие. – Тамбов: Изд-во ГОУ ВПО ТГТУ, 2011. – 120 с.

№ 11-12 дәріс. Сотқа дейінгі іс жүргізу барысында тергеу және іс жүргізу әрекеттерін жүргізу ерекшеліктері

Дәріс жоспары:

1. Тергеу әрекеттерін жүргізудің жалпы ережелері.
2. Куәландыру және тану жүргізудің ерекшеліктері.
3. Тінту мен алуды жүргізудің іс жүргізу тәртібі.
4. Жауап алу және күндізгі ставкаларды жүргізу тәртібі.
5. Айғақтарды депозитке салу.
6. Оқиға орнында айғақтарды тексеру мен нақтылауды және тергеу экспериментін жүргізу ерекшеліктері.
7. Қылмыстық сот ісін жүргізуде зерттеулер мен сараптамаларды тағайындаудың іс жүргізу тәртібі.
8. Үлгілерді алудың іс жүргізу тәртібі.
9. Эксгумация жүргізу ерекшеліктері.

Кіріспе

Заң әдебиетінде тергеушінің, анықтаушының іс жүргізу әрекеттерінен ғана тергеу әрекеттері деп аталады, олар басқалардан айырмашылығы (істі жіберу туралы қаулы шығару, бұлтартпау шараларын таңдау және т.б.) дәлелдемелерді табуға, тексеруге және бекітуге бағытталған.

Тергеу әрекеттері, ең алдымен, дәлелдемелерді жинауға бағытталған арнайы бағыттылыққа ие және бұл оларды тергеуші, анықтаушы, прокурор және сот жүргізетін басқа іс жүргізу әрекеттерінен ажыратады.

Тергеу әрекеттерінің басқа айырым белгісі заңмен көзделген тергеу әрекетінің хаттамасын міндетті түрде жасай отырып, өндірістің дербес және егжей-тегжейлі рәсімі (іс жүргізу нысаны) болып табылады.

Тергеу әрекеттерін сотқа дейінгі іс жүргізу барысында тек қылмыстық процесті жүргізетін оған уәкілетті лауазымды адамдардың (тергеуші, анықтаушы, прокурор) жүргізетіні міндетті белгі болып табылады.

1. Тергеу әрекеттерін жүргізудің жалпы ережелері.

Тергеу әрекеттері әрдайым негізді дайындықты талап етеді, өйткені олардың өндірісі белгілі бір уақытты және Елеулі ұйымдастырушылық, психологиялық және физикалық күш-жігерді алады. Іс жүзінде тергеу іс-әрекетін жүргізудің алдында тергеушінің бастапқы материалдарды зерделеуі тиіс, соның негізінде оны жүргізу қажет. Материалдарды зерделеу тергеу әрекетін жүзеге асырудың нақты жоспарын әзірлеумен оны жүргізу басталғаннан бастап аяқталғанға дейін аяқталады.

Тергеу әрекеттері жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтың мән-жайларын дәлелдеудің негізгі әдісі болып табылады және сондықтан оларды жүргізуге қатысы жауапты болуға тиіс. Бұл тергеу әрекетін дәл таңдауды, оны жүргізу немесе жүргізу реттілігін сақтауды, өткізуді жоспарлауды және т.б. болжайды.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам заңда көзделген адамдарды тергеу әрекеттеріне қатысуға тарта отырып, олардың жеке басына көз жеткізеді, оларға құқықтары мен міндеттерін, сондай-ақ тергеу әрекетін жүргізу тәртібін түсіндіреді.

Тергеу іс-әрекетінің тиімділігі тергеу іс-әрекетіне қатысушыларға оны жүргізу тәртібін, сондай-ақ нәтижелерді ресімдеуді түсіндірмей мүмкін емес. Осыдан кейін тергеу әрекетін жүргізу процесі басталады.

Кейінге қалдыруға болмайтын жағдайларды қоспағанда, тергеу әрекетін түнгі уақытта жүргізуге жол берілмейді. Бұдан басқа, тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде азаптауды, зорлық-зомбылықты, қорқытуды және өзге де заңсыз шараларды, қатыгез қарым-қатынасты қолдануға, сол сияқты оларға қатысушы адамдардың өмірі мен денсаулығына қауіп туғызуға жол берілмейді.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам қылмыстық қудалау органының басқа да қызметкерлерін тергеу әрекеттеріне қатысуға тартуға құқылы.

ҚПК-нің 255-бабы үшінші бөлігінің 2) тармағында көзделген жағдайларды

қоспағанда, 220-бабының он үшінші және он төртінші бөліктерінде, 252-бабында, 254-бабының төртінші бөлігінде, 255-бабында көзделген тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде куәгерлерді тарту міндетті.

Қалған жағдайларда тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде барысы мен нәтижелерін тіркеудің ғылыми-техникалық құралдары міндетті түрде қолданылады.

Ғылыми-техникалық құралдар болмаған немесе тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде оларды қолдану мүмкін болмаған жағдайда куәгерлер тартылады.

Барысы мен нәтижелерін тіркейтін ғылыми-техникалық құралдарды қолдану тәртібін тиісті мемлекеттік органдардың келісімі бойынша Қазақстан Республикасының Бас Прокуроры айқындайды.

Осылайша, тергеу әрекеттерін қылмыстық іс жүргізу заңнамасының нормаларын іске асыру тәсілі ретінде де қарауға болады. Осы нормаларға сәйкес әрбір тергеу әрекеті: 1) ерекше міндет; 2) орындаудың ерекше тәртібі; 3) қатысушылардың белгілі бір тобы; 4) үздіксіздік; 5) іске (хаттама) нәтижелерін бекітудің қылмыстық іс жүргізу нысанына сәйкестігі сипатталады. Сонымен қатар, тергеу әрекеттерін іс жүргізу шешімдерінен ерекшеленетін белгілерді де ескеру қажет.

2. Куәландыру және тану жүргізудің ерекшеліктері.

Куәландыру

Егер сараптама жүргізу талап етілмесе, адам денесінде ерекше белгілерді, қылмыстық құқық бұзушылықтың іздерін, денсаулыққа зиян келтіру белгілерін табу, мас болу жағдайын немесе іс үшін маңызы бар өзге де қасиеттер мен белгілерді анықтау үшін күдіктіге, жәбірленушіге, куәға, өтініш берушіге және өтініш беруші қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адам ретінде тікелей көрсеткен адамға куәландыру жүргізілуі мүмкін.

Куәландыру-егер ол үшін сот-медициналық сараптама талап етілмесе, денедегі қылмыстық құқық бұзушылықтың іздерін, ерекше белгілерін, физикалық белгілерін анықтау үшін тірі адамды тексеруден тұратын тергеу әрекеті.

Куәландыру нысаны:

- ерікті;
- тергеушінің қаулысын орындау тәртібінде (Жалпы ережелер бойынша немесе мәжбүрлеп).

Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам куәландыру жүргізу туралы күдікті, айыпталушы, сондай-ақ өтініш беруші қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адам ретінде тікелей көрсететін адам үшін міндетті қаулы шығарады.

Жәбірленушіні, куәні, өтініш берушіні мәжбүрлеп куәландыру тергеу судьясының санкциясымен ҚПК-нің 220-бабының 13-1, 13-3 және 13-4-бөліктерінде көзделген тәртіппен жүргізіледі. Куәландыруды сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам дәрігердің немесе басқа маманның қатысуымен жүргізеді. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам, егер куәландыру адамның денесін жалаңаштаумен сүйемелденсе, басқа жынысты адамды куәландыру кезінде қатыспайды. Бұл жағдайда куәландыруды сот медицинасы саласындағы маман немесе дәрігер жүргізеді.

Осылайша, куәландыруды жүргізу үшін іс үшін маңызы бар адам денесінде іздердің, өзге де қасиеттер мен белгілердің болуы туралы мәліметтер (жүзі болжамды) нақты негіз болып табылады. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның куәландыру жүргізу туралы қаулысы заңды негіз болып табылады.

Тану

Анықтау-сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында куәға, жәбірленушіге, күдіктіге заңда белгіленген тәртіппен адамды немесе қандай да бір объектіні танушы тергеп-тексеру оқиғасына байланысты танушы байқағанымен және бұл туралы бұрын айғақтар беруімен олардың ұқсастығын немесе айырмашылықтарын анықтаумен олардың ұқсастығын немесе айырмашылықтарын анықтау үшін ұсынуда тұрған тергеу әрекеті.

Тану түрлері:

- тірі адамның денесі;
- адам мәйіті;
- жануарлар;
- пәнінің;
- адамды дауыстың, сөздің, жүріс-тұрыстың және сыртқы түрінің ерекшеліктері бойынша тану

Танылуға жататын адам танушыға сыртқы келбеті мен киімінде күрт айырмашылығы жоқ сол жыныстағы өзге адамдармен бірге көрсетіледі. Тану үшін ұсынылатын адамдардың жалпы саны кемінде үш болуы тиіс. Бұл ереже адамның мәйітін тануға қолданылмайды.

Олардың арасында танылатын адам орналасқан өзге де адамдардың тергеу әрекетіне қатысуы олардың ерікті келісімімен және танушы олармен көрінеу таныс болмаған жағдайда ғана мүмкін болады. Әдетте, мәйіт жеке түрде ұсынылады. Апаттар туралы істер және құрбандар саны едәуір басқа да істер бойынша мәйітті тану үшін көрсету қаза болғандардың жалпы санында жүргізілуі мүмкін. Қажет болған жағдайларда, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның нұсқауы бойынша танушыға мәйітті көрсету алдында маман мәйітті гримирлеуді ("дәретхана") жүргізеді. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамды мәйіттің тұрған жерінде сақталуын қамтамасыз ету туралы көрсету тану үшін көрсетуді жүргізу үшін қажетті уақыт кезеңінде орындау үшін міндетті.

Егер танушы куә немесе жәбірленуші болып табылса, ол тану алдында айғақтар беруден бас тартқаны үшін, көрінеу жалған айғақтар бергені үшін қылмыстық жауаптылығы туралы ескертіледі, оған өзіне, жұбайына (зайыбына) және өзінің жақын туыстарына қарсы, ал діни қызметшіге, сондай-ақ өзіне уағыздауда сеніп тапсырылған адамдарға қарсы куә болу құқығы түсіндіріледі.

Тану жүргізу алдында сотқа дейінгі тергеуді жүзеге асыратын адам танылуға тиіс адамға өзге адамдар арасында кез келген орын алуды ұсынады, бұл хаттамада белгіленеді.

Адамды көрсету мүмкін болмаған кезде тану басқа адамдардың фотосуреттерімен бір уақытта ұсынылатын оның фотосуреті бойынша, мүмкіндігінше сыртқы жағынан танылатындарға ұқсас, кемінде үш санда, сондай - ақ дыбыс және бейнежазба бойынша жүргізілуі мүмкін.

Зат біртекті заттар тобында кемінде үш санда ұсынылады. Ұқсас объектілерді таңдау мүмкін емес немесе қиын затты тану кезінде тану жалғыз ұсынылған дана бойынша жүргізіледі. Танушы адамға ол айғақ берген адамды немесе затты көрсету ұсынылады. Жетекші сұрақтарға жол берілмейді. Егер танушы өзіне ұсынылған адамдардың бірін немесе заттардың бірін көрсетсе, оған осы адамды немесе затты қандай белгілері немесе ерекшеліктері бойынша танығанын түсіндіру ұсынылады.

Танушы адамның қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында, сондай-ақ дауыстың, сөздің, жорықтың ерекшеліктері бойынша тану кезінде тану үшін адамды көрсету танушы танушыны көзбен шолып байқауды болдырмайтын жағдайларда жүргізілуі мүмкін. Танушы адамға тану үшін ұсынылған адамдарды көзбен шолып бақылау мүмкіндігі қамтамасыз етілуі тиіс. Адамды сол белгілері бойынша танушы адамды қайта тануға болмайды.

Осылайша, тану мәні "танушы" (немесе танушы) бұрын байқаған талап етілетін объектінің қандай да бір белгілері бойынша тану процесінде болады.

3. Тінту мен алудың іс жүргізу тәртібі.

Тінту-қылмыстық құқық бұзушылық жасау құралдарын, қылмыстық жолмен табылған заттар мен құндылықтарды, сондай-ақ іс үшін маңызы бар басқа да заттарды немесе құжаттарды іздестіруден және алып қоюдан тұратын тергеу әрекеті.

Занда мынадай тінту түрлері көзделген:

- тұрғын үй-жайлар;
- ұйымдардың үй-жайлары;

- дипломатиялық өкілдіктердің үй-жайлары;
- қоймалар;
- бет (жеке тінту).

Көрсетілген заттар немесе құжаттар белгілі бір үй-жайда немесе өзге жерде не нақты адамда болуы мүмкін деп пайымдауға жеткілікті деректердің болуы тінту жүргізу үшін негіз болып табылады.

Алу-тергеушіге белгілі жерде және нақты адамнан: азаматтың, лауазымды адамның, ұйымның, кәсіпорынның, билік органының белгілі бір заттары мен құжаттарын алып қоюдан тұратын тергеу әрекеті.

Тінту мен алуды сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам дәлелді қаулы бойынша жүргізеді. Тінту жүргізу, сондай-ақ мемлекеттік құпияларды немесе заңмен қорғалатын өзге де құпияны қамтитын құжаттарды алу туралы қаулыға тергеу судьясы санкция беруге тиіс.

Тінту және алу жүргізу туралы қаулыны санкциялау ҚПК-нің 220-бабының 13-1, 13-3 және 13-4-бөліктерінде көзделген тәртіппен жүзеге асырылады.

Тұрғын үй-жайда онда тұратын адамдардың еркіне қарсы алу ҚПК-нің 220-бабы он үшінші, 13-1, 13-3 және 13-4-бөліктерінің ережелері бойынша жүргізіледі.

Іздестірілуші және (немесе) алып қоюға жататын объект оны табумен кідірту салдарынан жоғалуы, бүлінуі немесе қылмыстық мақсатта пайдаланылуы мүмкін не іздестірілуші адам жасырынуы мүмкін, тінту және алу ҚПК-нің 220-бабының он төртінші бөлігінде көзделген тәртіппен тергеу судьясының санкциясынсыз жүргізілуі мүмкін.

Тінту куәгерлердің қатысуымен, ал қажет болған жағдайларда - маман мен аудармашының қатысуымен жүргізіледі.

Алу барысы мен нәтижелерінің ғылыми-техникалық құралдарын міндетті түрде қолдана отырып жүргізіледі, қажет болған жағдайда маман мен аудармашы тартылуы мүмкін.

Тінту немесе алу жүргізу басталғанға дейін сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам оларды жүргізу туралы қаулы көрсетуге міндетті. Тінтуге кірісе отырып, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам ерікті түрде алып қоюға жататын, іс үшін маңызы бар заттар мен құжаттарды беруді ұсынады. Егер олар ерікті түрде берілсе және алып қоюға жататын заттар мен құжаттарды жасыруға негіз болмаса, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам одан әрі іздестіруді жүргізбеуге құқылы.

Анықтау үшін тінту жүргізілуі мүмкін заттар мен құжаттарды адамның беруінің еріктілігі туралы тінту хаттамасында міндетті түрде көрсетіледі. Тінту жүргізу кезінде, Егер иесі оларды өз еркімен ашудан бас тартса, жабылған Үй-жайлар мен қоймалар ашылуы мүмкін. Бұл ретте есіктердің тиектерін және басқа да заттарды зақымдау қажеттігінен тудырмауы тиіс.

Алуды жүргізу кезінде сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам алып қоюға жататын заттар мен құжаттарды беруді ұсынады, ал одан бас тартқан жағдайда алуды мәжбүрлеп жүргізеді. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам тінту және алу кезінде осы үй-жайды алып отырған адамның немесе басқа адамдардың жеке өмірінің анықталған мән-жайларының жария етілмеуіне шаралар қолдануға міндетті.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам тінту немесе алу жүргізілетін үй-жайдағы немесе жердегі адамдарға және осы үй-жайға немесе орынға келетін адамдарға тінту немесе алу аяқталғанға дейін одан кетуге, сондай-ақ бір-бірімен немесе өзге де адамдармен араласуға тыйым салуға құқылы. Тінту мен алуды жүргізу кезінде сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам іске қатысы болуы мүмкін заттар мен құжаттарды алып қоюмен шектелуге тиіс. Айналымға тыйым салынған заттар мен құжаттар олардың іске қатынасына қарамастан алып қоюға жатады. Тінту кезінде алып қойылатын заттар мен құжаттар куәгерлер мен басқа да қатысып отырған адамдарға көрсетіледі, тінту орнында буып-түйіледі, мөрленеді және куәгерлер мен бұл ретте қатысып отырған адамдардың қолдарымен куәландырылады.

Жеке тінту

Жеке тінту мынадай жағдайлардың бірі болған кезде арнайы қаулы және тергеу судьясының санкциясы шығарылмай жүргізілуі мүмкін:

1) Егер ҚПК-нің 254-бабының талаптарын сақтай отырып тінту жүргізілетін үй-жайда немесе өзге де орында тұрған адам іс үшін маңызы бар құжаттарды немесе заттарды өзімен бірге жасырады деп пайымдауға жеткілікті негіздер болса;;

2) егер ол адамды ұстау немесе оны қамауға алу кезінде жүргізілсе. Бұл жағдайда жеке тінту куәгерлердің қатысуынсыз жүргізілуі мүмкін.

Осылайша, алу белгілі бір жерде немесе белгілі бір тұлғада іздестірілетін объектілердің болуы туралы жеткілікті және сенімді деректер болған кезде жүзеге асырылады. Тінту тінту жүргізу туралы шешім кезінде алып қойылатын заттың орналасқан жері немесе оның тиесілігі белгісіз.

4. Жауап алу және күндізгі ставкаларды жүргізу тәртібі.

Жауап алу

Жауап алу - қылмыстық процесті жүзеге асыратын адамның заңда көзделген тәртіппен қорғалуға құқығы бар куәдан, куәдан, жәбірленушіден, күдіктіден, айыпталушыдан, сарапшыдан, маманнан айғақтар алуынан және бұл айғақтарды жауап алу хаттамасында жазудан тұратын тергеу әрекеті.

Жауап алу нысандары:

- 1) бастапқы;
- 2) қосымша;
- 3) қайта;
- 4) қашықтықтан;
- 5) айғақтарды сақтауға қою.

Куәні, жәбірленушіні, күдіктіні сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам жауап алуға шақыру қағазымен шақырады. Шақыру қағазында жауап алуға шақырылатын адамның тегі, аты, әкесінің аты (ол болған кезде), адам шақырылатын адамның тегі, аты, әкесінің аты (ол болған кезде), лауазымы, жауап алуға келген мекен-жайы мен уақыты (күні, сағаты), адвокатты шақыру құқығы, сондай-ақ дәлелсіз себептермен келмеудің салдары көрсетіледі. Шақыру қағазы жауап алуға шақырылатын адамға қолхатпен тапсырылады не Байланыс құралдарының көмегімен беріледі. Жауап алуға шақырылатын адам уақытша болмаған жағдайда шақыру қағазы оның отбасының кәмелетке толған мүшесіне тапсырылады немесе тұрғын үй-пайдалану ұйымына немесе тұрғылықты жері бойынша әкімшілікке не жұмыс орны бойынша әкімшілікке немесе сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның тапсырмасы бойынша жауап алуға шақырылатын адамға шақыру қағазын беруге міндетті өзге адамдар мен ұйымдарға беріледі. Жауап алынып отырған адам өзге байланыс құралдарын пайдалана отырып шақырылуы мүмкін.

Күзетпен ұсталған күдікті күзетпен ұстау орнының әкімшілігі арқылы жауап алуға шақырылады және жеткізіледі.

Жауап алуға шақырылатын адам белгіленген мерзімде келуге не сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамды келмеу себептері туралы алдын ала хабардар етуге міндетті. Дәлелсіз себептермен келмеген жағдайда жауап алуға шақырылатын адам күштеп әкелуге немесе оған ҚІЖК-де көзделген өзге де іс жүргізушілік мәжбүрлеу шаралары қолданылуы мүмкін.

Он сегіз жасқа толмаған адам жауап алуға оның заңды өкілдері арқылы, ал олар болмаған кезде қорғаншы және қамқоршы органдар арқылы не оның жұмыс немесе оқу орны бойынша әкімшілік арқылы шақырылады.

Әскери қызметші жауап алуға әскери бөлімнің қолбасшылығы арқылы шақырылады.

Жауап алу кейінге қалдыруға болмайтын жағдайларды қоспағанда, күндізгі уақытта жүргізіледі.

Жауап алу төрт сағаттан артық үздіксіз жалғасуы мүмкін емес. Жауап алуды

жалғастыруға демалу және тамақ ішу үшін кемінде бір сағат үзілістен кейін жол беріледі, бұл ретте жауап алудың бір күн ішінде жалпы ұзақтығы сегіз сағаттан аспауға тиіс. Медициналық айғақтар болған жағдайда жауап алудың ұзақтығы дәрігердің жазбаша қорытындысы негізінде белгіленеді.

Кәмелетке толмаған адамнан жауап алу тәуліктің күндізгі уақытында жүргізіледі және үзіліссіз екі сағаттан артық, ал жалпы алғанда күніне төрт сағаттан артық жалғасады. Кәмелетке толмаған адам анық шаршаған жағдайда жауап алу осы уақыт өткенге дейін де үзілуі тиіс.

Қосымша жауап алу мынадай жағдайларда жүзеге асырылады:

1) Жауап алынған адам тергеліп отырған істің мән-жайлары бойынша бұрын берілген айғақтарды олардың анық еместігіне немесе толық еместігіне байланысты толықтыруға немесе нақтылауға тілек білдіреді;

2) бұрын жауап алынған адамға іс үшін елеулі жаңа мәселелер туындаған жағдайларда тоқтатылады.

Қайта жауап алу, егер мұндай жағдайларда жүзеге асырылады:

1) Бастапқы жауап алуды жүргізудің іс жүргізу нормалары елеулі түрде бұзылған;

2) жауап алынған адам бұрын берілген айғақтардан бас тартады және жаңа айғақтар беруге ниет білдіреді.

Мыналардан:

1) жүкті әйелден не асырауында жас баласы бар әйелден;

2) елу сегіз және одан үлкен жастағы әйелдерден;

3) алпыс үш және одан үлкен жастағы ер адамдардан үздіксіз жауап алу – үш сағаттан, ал жауап алудың жалпы ұзақтығы бес сағаттан аспауға тиіс.

Беттестіру

Беттестіру-әр түрлі комбинацияларда (айыпталушының куәмен немесе жәбірленушімен, жәбірленушінің күдіктімен немесе куәмен және т.б.) жәбірленушілердің, күдіктілердің, куәлардың, жәбірленушілердің қатарынан екі адамнан кезек-кезек жауап алуды білдіретін тергеу әрекеті.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам, егер олардың көрсетулерінде елеулі қайшылықтар болса, осы қайшылықтардың себептерін анықтау үшін бұрын жауап алынған екі адамның арасында беттестіру жүргізуге құқылы.

ҚР ҚПК көзделген жағдайларда күндізгі ставкаға қорғаушы, педагог және (немесе) психолог, дәрігер, аудармашы және жауап алынып отырған адамның заңды өкілі қатыса алады.

Күндізгі ставканың басында арасында күндізгі ставка өткізілетін тұлғалар, бір-бірі және олар бір-бірімен қандай қарым-қатынаста тұратынын білетіні нақтыланады. Куә мен жәбірленушіге айғақтар беруден бас тартқаны, айғақтар беруден жалтарғаны және көрінеу жалған айғақтар бергені үшін қылмыстық жауаптылығы туралы ескертіледі, сондай-ақ жауап алынатын адамдарға өзіне, жұбайына (зайыбына) және өзінің жақын туыстарына қарсы, ал діни қызметкерлерге, сондай-ақ оларға уағыздауда сенім білдірген адамдарға қарсы куә болу құқығы түсіндіріледі.

Беттестіру шақырылған адамдарға кезекпен анықтау үшін беттестіру жүргізілетін істің мән-жайлары туралы айғақтар беру ұсынылады. Осыдан кейін сотқа дейінгі тергеуді жүзеге асыратын адам сұрақтар қояды. Беттестіру шақырылған адамдар сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның рұқсатымен бір - біріне сұрақтар қоя алады. Беттестіру жүргізу кезінде сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам іске қоса берілген заттай дәлелдемелер мен құжаттарды көрсетуге құқылы. Алдыңғы жауап алуларда күндізгі ставкаға қатысушылар берген айғақтарды жария етуге олар күндізгі ставкаға айғақтар бергеннен және оларды хаттамаға енгізгеннен кейін рұқсат етіледі.

Осылайша, күндізгі ставканың мәні бұрын алынған айғақтарды тексеру болып табылады, олардың арасында елеулі қайшылықтар бар және бұрын жауап алынған адамдардың айғақтарындағы қайшылықтардың себептерін анықтау жауап алу негізінде

адамның қылмыстық істің қандай да бір мән-жайларын жеке қабылдауы және одан әрі еркін әңгіме жолымен тергеушіге беру жатады.

5. Айғақтарды сақтауға қою.

Прокурор, тергеуші, анықтау органының бастығы, күдікті немесе қорғаушы ретінде іске қатысушы оның адвокаты, егер сотқа дейінгі тергеу не сот отырысы барысында одан кешірек жауап алу объективті себептерге (Қазақстан Республикасының шегінен тыс жерлерде тұрақты тұру, шетелге шығу, денсаулығының ауыр жай-күйі, қауіпсіздік шараларын қолдану) байланысты мүмкін емес деп пайымдауға негіздер болған жағдайда, жәбірленуші, куә болып табылатын адамнан тергеу судьясының жауап алуы туралы өтініш жасауға құқылы.), сондай-ақ кәмелетке толмаған куәлардан және жәбірленушілерден кейінгі жауап алуды болдырмау мақсатында.

Сотқа дейінгі тергеп - тексеруді жүзеге асыратын адам өтінішке жәбірленушінің, куәнің айғақтарын сақтауға беру қажеттігін растайтын қылмыстық істің материалдарын қоса береді.

Тергеу судьясы өтінішті алған кезден бастап жиырма төрт сағат ішінде қарайды және нәтижелері бойынша өтінішті қанағаттандыру не оны қанағаттандырудан бас тарту туралы дәлелді қаулы шығарады. Өтініш қанағаттандырылған жағдайда тергеу судьясы бірінші мүмкіндік болған кезде жауап алу уақытын тағайындайды, бұл туралы прокурор, күдікті және іске қорғаушы ретінде қатысатын оның адвокаты хабардар етіледі. Тергеу судьясының өтінішті қанағаттандырудан бас тарту туралы қаулысына прокурордың өтініші бойынша ҚПК-нің 107-бабында көзделген тәртіппен шағым жасалады және қайта қаралады. Тергеу судьясының өтінішхатты қанағаттандырудан бас тартуы айғақтарды сақтауға беру туралы өтінішхатты сотқа жіберу үшін негіздердің болуын көрсететін мән-жайлар туындаған жағдайда, осы баптың бірінші бөлігінде аталған адамдардың қайтадан жүгінуіне кедергі келтірмейді. Кәмелетке толмағандардың айғақтарын депозитке салу туралы өтініш міндетті түрде қанағаттандырылуға тиіс.

"Айғақтарды сақтауға қою" институты, егер сотқа дейінгі тергеп-тексеру не сот тергеуі барысында олардан неғұрлым кеш жауап алу объективті себептерге байланысты мүмкін емес деп пайымдауға негіздер болған жағдайда, жәбірленуші мен куәнің айғақтарын тергеу судьясының бекітуі болып табылады.

6. Оқиға орнында айғақтарды тексеру мен нақтылауды және тергеу экспериментін жүргізу ерекшеліктері.

Айғақтарды жергілікті жерде тексеру және нақтылау тергеу экспериментінің, жергілікті жерді, ғимаратты немесе өзге де жылжымайтын объектіні тану үшін көрсету, тексеру, қайта жауап алу конгломераты болып табылады.

Қазақстан Республикасы ҚПК 257-б. тәртібінде айғақтары тексерілуі және нақтылануы мүмкін адамдар:

- жәбірленуші;
- куә;
- күдікті.

Жәбірленушінің, куәнің, күдіктінің тергеу оқиғасына байланысты жерде айғақтарын тексеру және нақтылау:

- 1) айғақтардың дұрыстығын оларды болған оқиғаның жағдайымен салыстыру арқылы анықтау;
- 2) тексерілетін іс-әрекеттер жасалған бағдар мен орынды нақтылау;
- 3) жаңа нақты деректерді анықтау.

Айғақтарды сол жерде тексеру және нақтылау бұрын жауап алынған адам зерттелетін оқиғаның жағдайы мен мән-жайларын сол жерде жаңғыртады; іс үшін маңызы бар заттарды, құжаттарды, іздерді іздестіреді және көрсетеді; белгілі бір іс-әрекеттерді көрсетеді; зерттелетін оқиғада қандай рөл атқарғанын көрсетеді; оқиға орны жағдайындағы өзгерістерге назар аударады; өзінің бұрынғы айғақтарын нақтылайды және

нақтылайды. Осы іс-әрекеттерге және жетекші мәселелерге қандай да бір бөгде араласуға жол берілмейді.

Бірнеше адамның орнында айғақтарды бір мезгілде тексеруге және нақтылауға жол берілмейді.

Айғақтарды тексеру мен нақтылау жауап алынып отырған адамға оның көрсеткіштері тексерілетін маршруты мен орнын өз еркімен көрсету ұсынысынан басталады. Айғақтар баяндалғаннан және іс-әрекеттер көрсетілгеннен кейін айғақтары тексерілетін адамға сұрақтар қойылуы мүмкін. Бұл адам, сондай-ақ процеске өзге де қатысушылар жүргізілетін тергеу әрекетіне байланысты олардан қосымша жауап алуды талап етуге құқылы.

Оқиға орнында айғақтарды тексеру және нақтылау барысында анықталған іс бойынша дәлелдеме мәні болуы мүмкін заттар мен құжаттар алынады, буып - түйіледі және мөрленеді, оларды алу фактісі хаттамада көрсетіледі.

Айғақтарды жергілікті жерде тексеру және нақтылау кезінде өлшеу, суретке түсіру, дыбыс және бейнежазба, киноға түсіру жүргізіледі, жоспарлар мен схемалар жасалады. Қажет болған жағдайларда айғақтарды сол жерде тексеру және нақтылау кезінде маман қатысуға құқылы.

Тергеу эксперименті-тергеу болжамдарын тексеру, іс үшін маңызы бар деректерді тексеру және нақтылау, жаңа дәлелдемелер алу мақсатында белгілі бір оқиғаның жағдайын және өзге де мән-жайларын жаңғыртудан және қажетті тәжірибелік іс-әрекеттерді жасаудан тұратын тергеу әрекеті.

Тергеу эксперименті барысы мен нәтижелерінің ғылыми-техникалық құралдарын міндетті түрде қолдана отырып жүргізіледі. Қажет болған жағдайда тергеу экспериментіне қатысуға олардың келісімімен күдікті, жәбірленуші, куә, маман, сарапшы және тәжірибелік іс-әрекеттер жүргізетін адамдар тартылуы мүмкін. Эксперимент қатысушыларына оның мақсаты мен өткізу тәртібі түсіндіріледі.

Егер бұл ретте оған қатысушы адамдардың өмірі мен денсаулығына қауіп төнсе, олардың ар-намысы мен қадір-қасиетіне нұқсан келтірмесе, оларға материалдық залал келтірілмесе, тергеу экспериментін жүргізуге жол беріледі.

Осылайша, тергеу экспериментінің елеулі ерекшелігі, ол зерттелетін оқиға болған әсерге барынша жақын болған жағдайларда жүргізілуі тиіс. Айғақтарды сол жерде тексеру мен нақтылаудың мәні айғақтары тексерілетін адамның қылмыс оқиғасымен байланысты белгілі бір орынды көрсетуі, осы жерде жасалған іс-әрекеттер туралы әңгіме, осы адамдар хабарлаған мәліметтерді сол жердегі объективті жағдаймен салыстыру және кейде кейбір іс-әрекеттерді көрсету болып табылады.

7. Қылмыстық сот ісін жүргізуде зерттеулер мен сараптамаларды тағайындаудың іс жүргізу тәртібі.

Сараптама сарапшы арнайы ғылыми білім негізінде жүргізетін материалдарды зерттеу нәтижесінде іс үшін маңызы бар мән-жайлар алынуы мүмкін жағдайларда тағайындалады. Қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысушы өзге де адамдарда мұндай білімнің болуы қылмыстық процесті жүргізуші адамды тиісті жағдайларда сараптама тағайындау қажеттігінен босатпайды.

Егер іс бойынша сараптама тағайындау және жүргізу қажет болса, сараптама тағайындау және жүргізу міндетті:

- 1) өлім себептері;
- 2) денсаулыққа келтірілген зиянның сипаты мен ауырлық дәрежесі;
- 3) күдіктінің, айыпталушының, жәбірленушінің жасы, егер бұл іс үшін маңызды болса, ал жасы туралы құжаттар болмаса немесе күмән туғызса;
- 4) күдіктінің, айыпталушының есінің дұрыстығы немесе қылмыстық процесте өз құқықтары мен заңды мүдделерін өз бетінше қорғау қабілеті жөнінде күмән туындаған кезде олардың психикалық немесе физикалық жай-күйі;
- 5) жәбірленушінің, куәнің іс үшін маңызы бар мән-жайларды дұрыс қабылдау және

олар туралы айғақтар беру қабілетіне байланысты күмән туындаған жағдайларда олардың психикалық немесе физикалық жай-күйі;

б) істің басқа дәлелдемелермен анық анықталуы мүмкін емес өзге де мән-жайлары.

Қылмыстық процесті жүргізуші орган сот сараптамасын тағайындауды қажет деп тани отырып, тергеу судьясы бұл туралы қаулы шығарады, онда: сараптаманы тағайындаған органның атауы, сараптаманың тағайындалған уақыты, орны; сараптаманың түрі; сараптама тағайындау үшін негіздер; сараптамаға жіберілетін объектілер және олардың шығу тегі туралы ақпарат, сондай-ақ көрсетілген объектілерді ықтимал толық немесе ішінара жоюға, зерттеу барысында олардың сыртқы түрін немесе негізгі қасиеттерін өзгертуге рұқсат көрсетіледі.; сот сараптамасы органының атауы және (немесе) сот сараптамасын жүргізу тапсырылған адамның тегі, аты, әкесінің аты (ол болған кезде).

Қылмыстық процесті жүргізуші органның, тергеу судьясының сараптама тағайындау туралы қаулысы ол жолданған және олардың құзыретіне кіретін органдардың немесе адамдардың орындауы үшін міндетті.

Осылайша, сот сараптамасы дербес сипатқа ие, ол сарапшы тергеушінің, сондай-ақ процестің басқа да қатысушыларының тарапынан қандай да бір араласусыз сараптаманы өз бетінше жүргізеді.

8. Үлгілерді алудың іс жүргізу тәртібі.

Қылмыстық процесті жүргізетін орган, егер сараптамалық зерттеу сарапшының алдына қойылған мәселелерді шешу үшін қажет болса, тірі адамның, мәйіттің, жануардың, өсімдіктің, заттың, материалдың немесе заттың қасиеттерін бейнелейтін үлгілерді алуға құқылы.

Үлгілер ретінде, атап айтқанда:

1) қан, ұрық, шаш, тырнақ кесінділері, дененің сыртқы қабаттарының микроскопиялық қырлары;

2) сілекей, тер және басқа бөлінулер;

3) тері оюының іздері, тіс соқырлары;

4) адамның дағдыларын көрсететін қолжазба мәтін, бұйымдар, басқа да материалдар;

5) дауыс фонограммалары;

6) материалдардың, заттардың, шикізаттың, дайын өнімнің сынамалары;

7) гильзалардың, оқтардың, құралдар мен механизмдердің іздерінің үлгілері.

Үлгілерді алу туралы дәлелді қаулы шығарылады, онда мыналар көрсетілуге тиіс: үлгілерді алатын адам; үлгілерді алу қажет адам (ұйым); дәл қандай үлгілер және қандай мөлшерде алынуы тиіс; одан үлгілерді алу үшін адам қашан және кімге келуі тиіс; үлгілерді алғаннан кейін үлгілер қашан және кімге ұсынылуы тиіс.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам жеке өзі, ал қажет болған жағдайда дәрігердің, өзге маманның қатысуымен, егер бұл үлгілер алынатын қарама-қарсы жынысты адамды жалаңаштаумен ұштасса және ерекше кәсіби дағдыларды талап етпесе, үлгілерді алуға құқылы. Өзге жағдайларда үлгілерді сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның тапсырмасы бойынша дәрігер немесе маман алуы мүмкін.

Үлгілерді алу сараптамалық зерттеудің бір бөлігі болып табылатын жағдайларда, оны сарапшы жүргізуі мүмкін.

Зерттеу процесінде сарапшы эксперименттік үлгілерді дайындауы мүмкін, бұл туралы қорытындыда хабарланады. Қылмыстық процесті жүргізуші Орган мұндай үлгілерді дайындау кезінде қатысуға құқылы, бұл өзі жасайтын хаттамада көрсетіледі.

Зерттеу жүргізілгеннен кейін сарапшы үлгілерді буып-түйілген және мөрленген түрде өзінің қорытындысына қоса береді.

Күдіктіден, айыпталушыдан үлгілер мәжбүрлеп алынуы мүмкін.

Күдікті, айыпталушы осы іс-әрекетте қылмыстық құқық бұзушылықтар жасады деп әшкерелейтін айғақтарды тексеру үшін талап еткен жағдайларды қоспағанда, жәбірленуші

мен қуәдан үлгілер олардың келісімімен ғана алынуы мүмкін, сондай-ақ қажет болған жағдайда, егер мұндай диагностика іс үшін маңызы болса, соз және өзге де жұқпалы ауруларды диагностикалау үшін үлгілер алу.

Осылайша, сараптамалық зерттеу үшін үлгілер алу-бұл қылмыстық істе бар дәлелдемелермен байланыстың болуын немесе болмауын анықтау үшін табиғи немесе жасанды текті объектілерді медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану жөніндегі іс жүргізіліп жатқан айыпталушыдан, күдіктіден, жәбірленушіден, қуәдан немесе адамнан алынған (ерікті немесе мәжбүрлі) тергеу әрекеті.

9. Эксгумация жүргізу ерекшеліктері.

Адамның мәйітін жерлеу орнынан алу (эксгумация), егер қажет болса, жүргізіледі:

- 1) адамның мәйітін, оның ішінде қосымша немесе қайталап тексеру жүргізуге;
- 2) тану үшін көрсету;
- 3) сараптама үшін үлгілерді алу және сараптама жүргізу;
- 4) іс үшін елеулі маңызы бар өзге де мән-жайларды анықтауға құқылы.

Эксгумация сотқа дейінгі тергеуді жүзеге асыратын адамның сот санкция берген дәлелді қаулысының негізінде жүргізіледі. Эксгумация жүргізілгені туралы қайтыс болған адамның туыстарының бірі хабардар етіледі.

Эксгумация туралы қаулы жерлеу орнының әкімшілігі үшін міндетті.

Эксгумацияны жерлеу орнының әкімшілігі сот медицинасы саласындағы маманның қатысуымен жергілікті санитарлық-эпидемиологиялық қызметке сотқа дейінгі тергеу органының алдын ала хабарлай отырып жүргізеді.

Эксгумация жүргізу кезінде эксгумация туралы қаулы шығарған сотқа дейінгі тергеуді жүзеге асыратын адам қатысады.

Адамның мәйітін тану және тексеру, үлгілер алу эксгумация орнында жүргізілуі мүмкін. Эксгумациядан кейін адамның мәйіті өзге зерттеулер жүргізу үшін медициналық ұйымға жеткізілуі мүмкін. Анықтау органдары сотқа дейінгі тергеуді жүзеге асыратын адамға эксгумация жүргізуге жәрдем көрсетуге міндетті.

Осылайша, эксгумация-этикалық және діни-діни сипаттағы жекелеген мәселелерді шешу қажеттілігімен ұштасқан, мәйітке ұшырайтын биологиялық-химиялық өзгерістерге байланысты өзінің күрделілігімен ерекшеленетін сирек жүргізілетін тергеу әрекеті.

Қорытынды

Әрбір тергеу әрекеті заңмен қорғалатын құқықтар мен мүдделер саласына белгілі басып кіруді білдіреді, сондықтан ол белгілі бір мақсат және оны жүргізу үшін жеткілікті негіз болған кезде ғана жүргізілуі мүмкін.

Тергеу іс-әрекетінің дұрыс ұйымдастырылуына тергеу барысы мен нәтижелері және қылмыстық істерді қарау байланысты.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі 2014 жылғы 4 сәуір № 231-V (25.05.2020 толық және өзгер).
2. Безлепкин Б.Т. Настольная книга следователя и дознавателя. 3-е издание, переработанное и дополненное с учетом Федерального закона № 158-ФЗ Москва: Проспект, 2015. – 296 с.
3. Валов С.В. Организация деятельности органов внутренних дел по расследованию преступлений: курс лекций. – М.: Академия управления МВД России, 2014. – 352 с.
4. Организация управления органами внутренних дел: учебник, 2-е издание, дополненное и переработанное / под общей редакцией доктора юридических наук, профессора А.М. Кононова и кандидата юридических наук, доцента И.Ю. Захватова. – М.: Академия управления МВД России, 2017. – 421 с.
5. Особенности организации деятельности руководителей УВД (ГОРРОВД): мето-

дические рекомендации / под ред. д.ю.н., профессора, академика НАН Республики Казахстан, генерал-майора полиции Т.А. Кулибаева. – Алматы: ООНИиРИП Алматинской академии МВД Республики Казахстан, 2018. – 46 с.

6. Аубакирова А.А. Следственные ошибки при формировании внутреннего убеждения. Монография. - Алматы. 2009. - 212 с.

7. Кан А.Г. Допрос в досудебном расследовании уголовного дела: учебное пособие. Изд. второе, исп. и доп. – Алматы: Казак университеті, 2015. – 188 с.

8. Ескендиров А.А., Бекишев А.К. Процессуальные и организационно-тактические аспекты раскрытия и расследования убийств, совершенных по найму: Монография. – Алматы: ООНИиРИП Алматинской академии МВД РК, 2015. – 198 с.

9. Оспанова Г.Т. Использование видеосвязи в досудебном расследовании // Сб. мат. межд. научн. практ. конф. «Научно-методическое обеспечение деятельности правоохранительных органов Республики Казахстан». – Алматы: ООНИиРИП Алматинской академии МВД Республики Казахстан, 2016. - С. 74-79.

10. Абдуллина С.Х. Проблемные аспекты депонирования показаний и дистанционного допроса направленные на преодоления противодействия в ходе досудебного расследования // Межд. научно-популярный журнал «Наука и жизнь Казахстана». - №5 (49) 2017. - С. 146-149.

13 дәріс. Адамды күдікті деп танудың іс жүргізу тәртібі және күдіктінің іс-әрекетін сотқа дейінгі іс жүргізу барысында саралауды айқындау

Дәріс жоспары:

1. Күдіктінің әрекетін саралауды анықтау.
2. Күдіктіге оның әрекетін саралау туралы қаулыны жариялаудың іс жүргізу тәртібі.
3. Күдіктінің әрекетін саралауды өзгерту және толықтыру.

Кіріспе

Күдіктінің іс-әрекетін саралау туралы қаулы шығару қылмыстық іс қозғалысындағы орталық буын және кезең болып табылады. Одан қылмыстық істі прокурорға жібергенге дейін санаулы күндер қалады. Осы қылмыстық іс жүргізу институтының пайда болуы қылмыстық құқық бұзушылық туралы арыз немесе хабарлама қабылданған және тіркелген сәттен бастап анықтаушының, тергеушінің дәлелдемелерді жинау, зерттеу, бағалау жөніндегі тынымсыз жұмысы алдында болады. Сондықтан, бұл шешімді қабылдау бірден емес, бірақ оның шығарылу алдындағы анықтаушы мен тергеушінің іс жүргізу қызметінің үлкен көлемінен туындайды деп айтуға болады.

1. Күдіктінің әрекетін саралауды анықтау.

Адамға қатысты оның қылмыс жасағаны үшін күдіктенгенін растайтын жеткілікті дәлелдемелер болған кезде прокурор, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам күдіктінің әрекетін саралау туралы дәлелді қаулы шығарады. Әрекетті саралау туралы қаулы ақылға қонымды мерзімде шығарылуға тиіс.

Адвокаттың, прокурордың, тергеушінің, анықтаушының, тергеу бөлімі бастығының, анықтау органы бастығының кәсіби және қызметтік міндеттерін орындауға байланысты қылмыс жасаған кезде іс-әрекетін саралау туралы қаулыны прокуратура басшысы бекітеді. Прокурор, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам күдіктіге күдіктінің іс-әрекетін саралау туралы қаулы жарияланған күн туралы хабарлайды және сонымен бір мезгілде оған қорғаушыны шақыру не оның қатысуын қамтамасыз ету құқығын түсіндіреді.

ҚР ҚПК ережелеріне сәйкес қорғаушының қатысуы міндетті істер бойынша прокурор, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам, егер қорғаушыны күдіктінің өзі, оның заңды өкілі не оның тапсырмасы бойынша немесе оның келісімімен басқа адамдар шақырмаса, оның келуін қамтамасыз ету жөнінде шаралар қабылдайды.

Күдіктінің іс-әрекетін саралауды айқындау кезінде, егер бұл бұрын жасалмаса,

жеке басын куәландыратын құжаттың прокурор, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам куәландырған көшірмесі қоса тігіледі. Күдікті, айыпталушы жеке басын куәландыратын құжат болмаған не жоғалған, жоғалған жағдайда, оны құжаттандыруды уәкілетті орган сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын мемлекеттік органдармен келісім бойынша белгіленген тәртіппен жүргізеді.

Осылайша, егер адамды күдікті деп тану істің кейбір деректеріне ғана негізделсе, онда күдіктінің іс-әрекетін саралауды айқындау нақты қылмыстық іс бойынша дәлелдеуге жататын барлық және әрбір мән-жайлар туралы ақиқатты белгілейтін қажетті тереңдігі мен дәлдігі бар, қатысты, жол берілетін, дұрыс дәлелдемелерге негізделген күдіктінің іс-әрекетін саралау туралы дәлелді қаулы шығару үшін жеткілікті дәлелдемелердің жиынтығымен расталуға тиіс.

2. Күдіктіге оның әрекетін саралау туралы қаулыны жариялаудың іс жүргізу тәртібі.

Күдіктінің іс-әрекетін саралау туралы қаулы, егер қорғаушының қатысуы заң бойынша міндетті болса немесе бұл туралы күдікті өтініш жасаса және қаулы шығарылған кезден бастап жиырма төрт сағаттан кешіктірілмей қорғаушының қатысуымен жарияланады. Күдікті немесе оның қорғаушысы келмеген жағдайда қаулы жиырма төрт сағат өткеннен кейін де жариялануы мүмкін.

Жетектеу арқылы жеткізілген күдіктіге қаулы жетектеу күні жарияланады. Бұл ретте сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам күдіктіге оның әрекетін саралау туралы қаулы жарияланған кезде қорғаушының қатысуы заң бойынша міндетті болған жағдайларда қорғаушының қатысуын қамтамасыз ету шараларын қолдануға тиіс.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам күдіктінің жеке басына және қорғаушының қорғауды жүргізу тапсырмасына көз жеткізіп, күдіктіге және оның қорғаушысына күдіктінің іс-әрекетін саралау туралы қаулыны жариялайды. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам күдіктіге күдіктінің мәнін түсіндіруге міндетті.

Күдікті қол қоюдан бас тартқан жағдайда сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам және егер ол күдіктінің әрекетін саралау туралы қаулыны жариялау кезінде қатысса, қорғаушы күдіктінің әрекетін саралау туралы қаулыда қаулының мәнін күдіктіге жарияланғанын куәландырады. Күдіктіге күдіктінің әрекетін саралау туралы қаулының көшірмесі тапсырылады.

Күдікті Қазақстан Республикасының шегінен тыс жерде болған және ол қылмыстық қудалау органдарына келуден жалтарған жағдайда сотқа дейінгі тергеп - тексеруді жүзеге асыратын адам, ал қорғаушы келген жағдайда қорғаушы да күдіктінің іс-әрекетін саралау туралы қаулыда күдіктінің Қазақстан Республикасының шегінен тыс жерде болуына және сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдарына келуден жалтаруына байланысты оның жарияланбайтынын куәландырады.

Егер күдіктінің орналасқан жері белгілі болса, қаулының көшірмесі оған байланыс құралдарын пайдалана отырып, оның ішінде почта арқылы жіберіледі. Қажет болған жағдайда сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам прокурордың келісімімен күдіктінің әрекетін саралау туралы хабарламаны күдіктінің орналасқан жері бойынша республикалық бұқаралық ақпарат құралдарында, бұқаралық ақпарат құралдарында, сондай-ақ жалпыға бірдей қолжетімді телекоммуникациялық желілерде жариялауды ұйымдастыруға құқылы.

Осылайша, күдікті әрекетінің саралануын анықтау институты қылмыстық заңның қорғауында болады. Кінәсіз адамды күдікті ретінде көрінеу заңсыз тартқан кезде тергеуші Қазақстан Республикасы ҚК 412-бабы бойынша қылмыстық жауапкершілікке тартылады. Қылмыс құрамы, тіпті егер қандай да бір себептермен, оның ішінде заңда көрсетілген себептермен күдіктіге қаулы жарияланбаса да, күдіктінің әрекетін саралау туралы қаулы шығарылған кезден бастап аяқталды деп есептеледі.

3. Күдіктінің әрекетін саралауды өзгерту және толықтыру.

Егер сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүргізу кезінде күдіктінің іс-әрекетін

саралауды өзгерту немесе толықтыру үшін негіздер туындаса, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам ҚПК-нің 204-бабының талаптарын сақтай отырып, күдіктінің іс-әрекетін саралау туралы жаңа қаулы жасауға және оны күдіктіге жариялауға міндетті. Күдіктінің іс-әрекетін түпкілікті саралау соңғы қаулының күні бойынша айқындалады.

Күдікті ретінде адамнан жауап алынғаннан кейін күдікті хабарланғаннан кейін оның айғақтарын кейіннен тексеру барысында бұрын ұсынылған күдіктіні өзгерту немесе толықтыру қажеттілігіне әкеп соғатын мән-жайлар анықталуы мүмкін. Бұл әлі сот талқылауы емес, сондықтан қылмыстық қудалау органдары өздеріне берілген сотқа дейінгі тергеп-тексеру мерзімдері шегінде қылмыстық жауаптылықтың негіздерін нақтылауға құқылы.

Егер сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында хабарланған күдік қандай да бір бөлігінде растау таппаған болса, тергеуші өзінің қаулысымен осы бөлікте қылмыстық қудалауды тоқтатады, бұл туралы қабылданған шешімнің көшірмесін табыс ете отырып, күдіктіні және процестің басқа да қатысушыларын хабардар етеді.

Күдіктінің өзгеруі ауыр емес қылмыс туралы қылмыстық заңды немесе күдікті жарияланғаннан гөрі неғұрлым ауыр қылмыс туралы заңды қолдану қажеттігімен байланысты болуы мүмкін, яғни қылмыстың саралануы өзгереді. Күдіктінің өзгеруі ҚК-тің жалпы бөлігі баптарының нормаларын қолдану ережелерін бұзудан, сондай-ақ күдіктінің әрекетін саралау туралы қаулыда қолданылуға жататын ҚК-тің Ерекше бөлігі бабының сол бабын, бабының бір бөлігін, бабының бір бөлігінің тармағын қолданудан да туындауы мүмкін.

Бұрын жарияланған күдіктіні толықтыру, әдетте, оның көлемінің ұлғаюынан туындайды, мысалы, біліктілігі өзгермейді, бірақ қылмыстық әрекеттің жаңа эпизодтары ауысуда. Әдетте, күдіктіге жаңа қылмыс жасау қажеттілігі бұрын жарияланған күдіктіні толықтырудың негізі ретінде қарастырылады.

Осылайша, күдіктінің мазмұнын өзгерту немесе толықтыру барлық жағдайларда күдіктінің әрекетін саралау туралы жаңа қаулы шығаруға (ол түпкілікті саралауды және соңғы шешім шығарылған күнді көрсетеді), оның күдіктіге толық көлемде жаңа хабарлануына, сондай-ақ болған өзгерістер мен толықтырулар бөлігінде ғана емес, күдіктіден күдіктінің барлық көлемі бойынша жаңа жауап алуға әкеп соғады.

Қорытынды

Сонымен, Қазақстан Республикасы ҚДЖК-нің 202-бабының нормалары күдікті ретінде адамның соңғы емес, толық емес мәртебесін регламенттейді, бірақ онымен осы сапада іс жүргізу жұмысы үшін жеткілікті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

11. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі 2014 жылғы 4 сәуір № 231-V (25.05.2020 толық және өзгер).

12. Когамов М.Ч. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан. Том 2. Особенная часть. – 2-е изд., доп. и перераб. – Алматы, 2018. – 1000 с.

13. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан: конспект лекций / под общ. ред. Б.Х. Толеубековой. – Алматы: Жеті жарғы, 2016. – 392 с.

14. Журсимбаев С.К. Организация досудебного расследования (уголовных правонарушений) в Республике Казахстан. Учебник: Алматы, 2015. – 528 с.

15. Андреева О.И. Уголовный процесс: учебник для бакалавриата юридических вузов. – Ростов-на-Дону, 2015. – 444 с.

16. Ескендиоров А.А. Чрезвычайные ситуации в системе правоохранительной деятельности органов внутренних дел: Монография. – Алматы, 2019. – 281 с.

17. Попов А.П., Попова И.А., Зинченко И.А. Проблемы современного уголовно-процессуального доказательственного права: Монография. – РФ: Пятигорск, 2019. – 196 с.

№ 14-15 дәріс. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді аяқтаудың, айыптау актісін жасаудың және қылмыстық істі прокурорға жіберудің іс жүргізу тәртібі.

Дәріс жоспары:

1. Қылмыстық процеске қатысушыларды қылмыстық іс материалдарымен таныстыру.
2. Қылмыстық іс материалдарымен танысу аяқталғаннан кейін мәлімделген өтінішхаттарды қарау және шешу тәртібі.
3. Айыптау актісінің және қылмыстық істің мазмұны мен прокурорға жіберілуі.
4. Айыптау актісімен келіп түскен қылмыстық істі зерделеу кезіндегі прокурордың іс-әрекеті.

Кіріспе

Айыптау актісін әзірлеу және жасау анықтау, сотқа дейінгі жеделдетілген тергеу және алдын ала тергеу нысанындағы сотқа дейінгі тергеудің қисынды аяқталуы болып табылады. Айыптау актісі шоғырланған нысанда сотқа дейінгі тергеп-тексерудің қорытындыларын шығарады және қылмыстық іс бойынша дәлелдеу нысанасын анықтаудың тереңдігі мен дәлдігін сипаттайды.

1. Қылмыстық процеске қатысушыларды қылмыстық іс материалдарымен таныстыру.

Қылмыстық іс бойынша дәлелдеуге жататын барлық мән-жайлардың анықталғанын мойындай отырып, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам күдіктіні, оның қорғаушысын, заңды өкілін, егер олар іске қатысса, сондай-ақ жәбірленушіні, оның өкілін, азаматтық талапкерді, азаматтық жауапкерді, олардың өкілдерін іс бойынша тергеу әрекеттерін жүргізудің аяқталғаны туралы жазбаша хабардар етеді.

Хабарламамен бір мезгілде адамдарға қылмыстық іс материалдарымен танысу құқығы, қосымша тергеу әрекеттерін жүргізу не басқа да іс жүргізу шешімдерін қабылдау туралы өтінішхаттар мәлімдеу құқығы түсіндіріледі. Хабарламада сондай-ақ танысу орны және олар қылмыстық істің материалдарымен таныса алатын мерзім туралы хабарлама болады.

Егер қылмыстық іс бойынша тергеу әрекеттерін жүргізу аяқталған кезде не күдікті мен оның қорғаушысы іс материалдарымен танысу кезеңінде күзетпен ұстау мерзімі аяқталған жағдайда, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам қылмыстық іс материалдарымен танысу кезеңінде күдіктінің күзетпен ұстау мерзімін санкциялау туралы сот алдында өтінішхат қозғау туралы қаулы енгізеді.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам кәмелетке толмаған күдіктінің немесе кәмелетке толмаған жәбірленушінің қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша мүдделерін білдіретін тарапқа кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттың соттылығына жатқызылған істі аудандық және оған теңестірілген сотта қарау құқығын түсіндіруге міндетті. Процеске қатысушыны қылмыстық іс материалдарымен таныстыру туралы сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам хаттама жасайды. Күдіктінің немесе оның қорғаушысының өтініші бойынша қылмыстық іс материалдарымен танысу бір мезгілде жүргізілуі мүмкін, бұл туралы бірыңғай хаттама жасалады.

Күдікті қылмыстық істің материалдарымен танысудан бас тартқан жағдайда бұл туралы хаттамаға белгі жасалады. Егер күдіктінің қорғаушысы, заңды өкілі, жәбірленуші, жәбірленушінің, азаматтық талапкердің, азаматтық жауапкердің өкілдері дәлелді себептермен белгіленген уақытта танысу үшін келе алмаса, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам танысуды бес тәуліктен аспайтын мерзімге кейінге қалдырады. Осы мерзім ішінде күдіктінің қорғаушысы немесе жәбірленушінің өкілі келмеген жағдайда сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам басқа қорғаушының немесе өкілдің келуі үшін шаралар қабылдайды.

Осылайша, іс материалдарымен танысу – бұл күдіктінің оған осы құқықты көрсеткен кезде немесе іс материалдарымен тікелей танысудан бас тартуы мүмкін құқығы.

2. Қылмыстық іс материалдарымен танысу аяқталғаннан кейін

мәлімделген өтінішхаттарды қарау және шешу тәртібі.

Адамдарды қылмыстық іс материалдарымен таныстыру аяқталғаннан кейін сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам оларда қандай да бір өтінішхаттардың немесе өзге де арыздардың бар-жоғын анықтайды. Күдіктінің, оның қорғаушысының, заңды өкілінің, жәбірленушінің, азаматтық қуынушының, азаматтық жауапкердің және олардың өкілдерінің іс материалдарымен танысқаннан кейін ауызша мәлімделген өтініштері танысу туралы хаттамаға енгізіледі.

Процеске қатысушы өтінішхатты жазбаша түрде баяндау ниеті туралы мәлімдеген жағдайларда, оны дайындау үшін қажетті уақыт, бірақ үш тәуліктен аспайтын уақыт беріледі, бұл туралы танысу туралы хаттамада белгі жасалады. Жазбаша өтініш іске қоса тіркеледі.

Өтініштер ҚПК-нің 99-бабында белгіленген тәртіппен қаралады және шешіледі, соның негізінде сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам іс үшін маңызы бар мән-жайларды анықтау туралы өтінішті қанағаттандырудан бас тартуға құқылы емес. Мұндай жағдайларда сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам қосымша тергеу әрекеттерін жүргізу қажеттілігін мойындай отырып, тергеу әрекеттерін жүргізуді қайта бастау және өтінішхатты қанағаттандыру туралы қаулы шығарады, бұл ретте процеске басқа қатысушылардың қылмыстық іс материалдарымен танысуын жалғастыру өтінішхатты шешуге және ол қанағаттандырған жағдайда, тергеу әрекеттерін жүргізуге кедергі келтірмейді. Қосымша тергеу әрекеттерін жүргізгеннен кейін сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам тергеу әрекеттерін жүргізудің аяқталғаны туралы қайтадан хабарлайды және қылмыстық іс материалдарымен бұрын танысқан процеске қатысушыларға қосымша тергеу әрекеттерінің материалдарымен не олардың өтініші бойынша тиісті қатысушылардың құқықтары шегінде қылмыстық іс материалдарымен танысу құқығын түсіндіреді.

Мәлімделген өтінішхаттарды қанағаттандырудан толық немесе ішінара бас тартылған жағдайда сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам тиісті қаулы шығарады, оның көшірмесін бір тәулік ішінде өтінішхатты мәлімдеген адамға жеке береді немесе оған қолжетімді байланыс құралдары арқылы жібереді. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның қылмыстық іс бойынша өтінішхатты қанағаттандырудан бас тартуына өтінішхатты қанағаттандырудан бас тарту туралы қаулының көшірмесін алған кезден бастап үш тәулік ішінде прокурорға шағым жасалуы мүмкін.

Прокурор шағымды шешкенге дейін қылмыстық іс сотқа жіберілмейді. Прокурордың өтінішхатты қанағаттандырудан бас тартуға берілген шағымды қабылдамауы осы өтінішхатты сотта мәлімдеуге кедергі келтірмейді.

Осылайша, процеске қатысушылардың қылмыстық процеске қатысушылардың танысу хаттамаларында тіркелген ауызша да, жазбаша да нысанда мәлімделген өтініштерін шешу процесі іс материалдарымен танысқаннан кейін бірден орын алуы тиіс.

3. Айыптау актісінің және қылмыстық істің мазмұны мен прокурорға жіберілуі.

Айыптау актісі кіріспе, сипаттау-дәлелдеу және қарар бөліктерінен тұрады.

Кіріспе бөлімінде көрсетіледі:

- 1) айыптау актісін жасау уақыты мен орны;
- 2) айыптау актісін жасаған адамның лауазымы, тегі және аты-жөні;
- 3) күдіктінің тегі, аты және әкесінің аты (ол болған кезде), туған күні, айы, жылы және жері көрсетіледі.

Сипаттау-дәлелдеу бөлігінде баяндалады:

- 1) жасалған қылмыстық құқық бұзушылық оқиғасы, уақыты, орны, оның тәсілі, мотиві, салдары, саралануы және өзге де мән-жайлар;
- 2) жәбірленуші, оған келтірілген зиянның сипаты мен мөлшері туралы мәліметтер;
- 3) ықтимал тәркілеуге жататын мүлік туралы мәліметтер;

- 3-1) мүліктің ықтимал тәркілеуге жататынын растайтын дәлелдемелердің тізбесі;
- 4) күдіктінің жауаптылығын ауырлататын және жеңілдететін мән-жайлар;
- 5) күдікті туралы мәліметтер (азаматтығы, отбасылық жағдайы, кәсібі, білімі, тұрғылықты жері, соттылығының болуы), оның өзге де сипаттаушы деректері, оған қатысты таңдалған бұлтартпау шарасы;
- 6) адамды айыптау үшін негіз болатын мән-жайларды растайтын дәлелдемелердің тізбесі;
- 7) алкогольді, есірткілік немесе басқа да тәуелділіктен емдеуді қолданудың алғышарттары болып табылатын мән-жайлар туралы мәліметтер.

Айыптау актісінің қарар бөлігінде күдіктінің тегі, аты және әкесінің аты (ол болған кезде), қылмыстық заңның оған қатысты іс-әрекет сараланатын нақты бабы, бөлігі және бабының тармағы және айыптау актісін бекіту және қылмыстық істі мәні бойынша қарау үшін сотқа жіберу туралы мәселені шешу үшін қылмыстық істі прокурорға жіберу туралы көрсетіледі. Айыптау актісіне оны жасаған адам қол қояды.

Адамды қылмыстық заңның әртүрлі баптарында, бөліктерінде немесе тармақтарында көзделген бірнеше қылмыстық құқық бұзушылық жасады деп айыптаған кезде айыптау актісінде осы қылмыстық құқық бұзушылықтардың әрқайсысының жеке саралануы көрсетілуге тиіс. Бірнеше адамды бір қылмыстық құқық бұзушылық жасады деп айыптаған кезде айыптау актісінде қылмыстық құқық бұзушылықты саралау әрбір күдіктіге қатысты көрсетіледі.

Айыптау актісіне сот отырысына шақырылуға жататын адамдардың тізімі қоса беріледі. Тізімде адамның тегі, аты, әкесінің аты (ол болған жағдайда), оның іс жүргізу жағдайы, тұрғылықты жері, қылмыстық істің парағы мен томының нөміріне оның көрсеткіштері бар сілтеме көрсетіледі. Тізім екі бөлімнен тұруы тиіс: күдікті және қорғаушы деп аталған адамдардың тізімі (қорғау тізімі) және сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асырған адам жасаған тізім (айыптау тізімі). Тізім мөрленген конвертке салынады және қылмыстық іске тігіледі.

Айыптау актісіне сотқа дейінгі тергеп-тексеру мерзімі, бұлтартпау шарасы, адамды күзетпен ұстау мерзімі, қолда бар заттай дәлелдемелер және оларды сақтау орны, азаматтық талапты қамтамасыз ету және сот үкімін орындау үшін қабылданған шаралар, айыпталушыдан өндіріп алуға жататын іс жүргізу шығындары мен сомалар, мәлімделген талап көрсетіледі.

Айыптау актісі жасалғаннан кейін сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам оны қылмыстық іспен бірге прокурорға жібереді. Күдікті қамауда болған жағдайда қылмыстық іс материалдарына оның жеке басын куәландыратын құжат қоса беріледі. Қалған жағдайларда сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам куәландырған көшірме қоса тіркеледі.

Шетелдік не азаматтығы жоқ адам болып табылатын күдіктіде жеке басын куәландыратын құжат болмаған жағдайда, материалдарға ерекше жағдайларда өзге құжат қоса берілуі мүмкін.

Осы бапта жеке басты куәландыратын құжаттар деп танылады:

- 1) Қазақстан Республикасы азаматының паспорты;
- 2) Қазақстан Республикасы азаматының жеке куәлігі;
- 3) шетелдіктің Қазақстан Республикасында тұруға ықтиярхаты;
- 4) азаматтығы жоқ адамның куәлігі;
- 5) Қазақстан Республикасының дипломатиялық паспорты;
- 6) Қазақстан Республикасының қызметтік паспорты;
- 7) босқын куәлігі;
- 8) теңізшінің жеке куәлігі;
- 9) шетелдік паспорт;
- 10) жүргізуші куәлігі;
- 11) қайтып оралуға арналған куәлік;
- 12) жеке куәлік алу үшін жасқа толмаған адамның туу туралы куәлігі;

- 13) туу туралы актілік жазба;
- 14) әскери билет.

Осылайша, қылмыстық процестегі айыптау актісі қылмыстық іс бойынша іс жүргізу кезінде тергеушінің, анықтаушының іс жүргізу шешімдерінің қатарына кіреді және істі мәні бойынша түпкілікті емес, алдын ала тергеудің қорытынды құжаттарына жатады.

4. Айыптау актісімен келіп түскен қылмыстық істі зерделеу кезіндегі прокурордың іс-әрекеті.

Прокурор айыптау актісімен бірге келіп түскен қылмыстық істі зерделейді және:

- 1) әрекет орын алды ма және бұл әрекетте қылмыстық құқық бұзушылық құрамы бар ма;
- 2) істе оны тоқтатуға әкеп соғатын мән-жайлар жоқ па;
- 3) күдіктінің әрекеті дұрыс саралана ма;
- 4) адамға айып тағылатын әрекет істе бар дәлелдемелермен растала ма;
- 5) белгіленген қылмыстық жазаланатын әрекеттердің барлығы бойынша адам күдікті деп танылса;
- 6) іс бойынша олардың қылмыстық құқық бұзушылықтар жасағаны туралы дәлелдемелер табылған барлық адамдарды қылмыстық жауаптылыққа тарту үшін шаралар қабылданды ма;
- 7) бұлтартпау шарасы дұрыс таңдалған ба және оны өзгерту не күшін жою үшін істе негіздер жоқ па;
- 8) азаматтық талап қоюды қамтамасыз ету және мүлікті ықтимал тәркілеу шаралары қабылданды ма;
- 8-1) күдіктінің, айыпталушының мүлкі Қазақстан Республикасы ҚК 48-бабында көзделген жағдайларда ықтимал тәркілеу үшін негіз болып табылатын қылмыстық құқық бұзушылықпен байланысты ма және осы мүліктің тәркілеу нысанасына қатыстылығының дәлелдемелері ұсынылған ба;
- 9) сотқа дейінгі тергеп-тексеру жүргізуде қылмыстық іс жүргізу заңының елеулі бұзушылықтарына жол берілмеді;
- 10) қылмыстық қудалау органы іс жүргізу шығындарының сомаларын және сот оларды өндіріп алуды қамтамасыз ету үшін басқа да сомаларды белгілеу жөнінде шаралар қабылдады ма;
- 11) іс жүргізу келісімін жасасу үшін негіздер бар ма.

Қылмыстық іс материалдарын зерделеу нәтижелері бойынша прокурор мынадай әрекеттердің бірін жүргізеді::

- 1) айыптау актісін бекітеді;
- 2) жаңа айыптау актісін жасайды;
- 3) қосымша тергеу жүргізу үшін сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамға қылмыстық істі жібереді;
- 4) қылмыстық істі ҚДЖК-нің 35 және 36-баптарында көзделген негіздер бойынша толық көлемде немесе оның бір бөлігінде тоқтатады;
- 5) қорғау тарапының өз қалауы немесе өтініші бойынша іс жүргізу келісімін жасасу туралы мәселені шешеді;
- 6) қорғау куәларының тізімін қоспағанда, сотқа шақыруға жататын адамдардың тізімін толықтырады немесе қысқартады.

Прокурор айыптау актісін айыпталушыға тапсыруды қамтамасыз етеді, алғаны туралы қолхат іске қоса тігіледі. Айыпталушы Қазақстан Республикасының шегінен тыс жерде болған және прокуратура органдарына келуден жалтарған жағдайларда прокурор айыптау актісін айыпталушыға қолжетімді байланыс құралдары арқылы жібереді. Қажет болған жағдайда прокурор қылмыстық істі сотқа жіберу туралы хабарламаны бұқаралық ақпарат құралдарында, сондай-ақ жалпыға бірдей қолжетімді телекоммуникациялық желілерде жариялауды ұйымдастырады.

Айыптау актісінің көшірмесі айыпталушының қорғаушысына, жәбірленушіге және

оның заңды өкіліне тапсырылады не көрсетілген адамдарға қолжетімді байланыс құралдары арқылы жіберіледі.

Егер айыпталушы не жәбірленуші сотқа дейінгі тергеп-тексеру жүзеге асырылған таңдаған сот ісін жүргізу тілін білмесе, айыптау актісі өзі білетін тілде тапсырылады.

Қорытынды

Осылайша, тергеушінің тергеумен аяқталған қылмыстық істі өзінің немесе білдіретін құқықтары мен мүдделерін қорғайтын қылмыстық процеске қатысушыларға ұсынуы - сотқа дейінгі қылмыстық процестің нәтижелеріне сыни көзқарастың тағы бір заңнамалық мүмкіндігі және оның қағидаттарын, сондай-ақ Сотқа дейінгі тергеудің Жалпы шарттарын сақтаудың аса маңызды кепілдігі. Қылмыстық іс материалдарын көрсетпестен тергеуші қылмыстық істі айыптау актісімен бірге прокурорға жіберуге құқылы емес. Қылмыстық іс қозғалысындағы осы кезеңнің бірегейлігі процеске қатысушылар қылмыстық істің барлық материалдарымен танысуға және басты сот талқылауында өзінің құқықтары мен мүдделерін қорғауға дайындалуға мүмкіндік алады. Шын мәнінде, бұл қылмыстық іс материалдарымен танысу кезеңінің негізгі іс жүргізу мақсаты болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

18. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі 2014 жылғы 4 сәуір № 231-V (25.05.2020 толық және өзгер).

19. Когамов М.Ч. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан. Том 2. Особенная часть. – 2-е изд., доп. и перераб. – Алматы, 2018. – 1000 с.

20. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан: конспект лекций / под общ. ред. Б.Х. Толеубековой. – Алматы: Жеті жарғы, 2016. – 392 с.

21. Журсимбаев С.К. Организация досудебного расследования (уголовных правонарушений) в Республике Казахстан. Учебник: Алматы, 2015. – 528 с.

22. Артамонов А.Н., Седельников П.В. Окончание предварительного расследования: учебное пособие. – Омск Омская академия МВД России, 2016. – 140 с.

23. Батычко В.Т. Уголовный процесс: конспект лекций. – Таганрог: ИУЭС ЮФУ, 2016.

24. Парфёнов А.А., Юлдошев Р.Р., Раджабов А.З., Таджалов Д.А. Учебное пособие по дисциплинам «Уголовный процесс» и «Криминалистика». – Душанбе: «ЭР-граф», 2017. – 552 с.